Povezanost između obiteljskih stresora, načina suočavanja sa stresom i sociometrijskog statusa srednjoškolaca

Preradović, Saša

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:389268

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Saša Preradović

POVEZANOST IZMEĐU OBITELJSKIH STRESORA, NAČINA SUOČAVANJA SA STRESOM I SOCIOMETRIJSKOG STATUSA SREDNJOŠKOLACA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Saša Preradović

POVEZANOST IZMEĐU OBITELJSKIH STRESORA, NAČINA SUOČAVANJA SA STRESOM I SOCIOMETRIJSKOG STATUSA SREDNJOŠKOLACA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof.dr.sc. Renata Franc
Sumentor: dr.sc. Jelena Maričić

Zagreb, 2017.

Povezanost između obiteljskih stresora, načina suočavanja sa stresom i sociometrijskog statusa srednjoškolaca

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi povezanost između obiteljskih stresora, načina suočavanja sa stresom i sociometrijskog statusa kod srednjoškolaca. Sudjelovalo je 214 učenika drugih i trećih razreda dviju zagrebačkih gimnazija.

Sudionici su ispunili upitnik sociodemografskih varijabli, Upitnik svakodnevnog stresa i doživljenih stresora, Upitnik načina suočavanja sa stresnim situacijama Endlera i Parkera, Skalu dječje percepcije sukoba među roditeljima i procijenili druge učenike HIFTO metodom.

Utvrđena je značajna negativna povezanost popularnosti učenika s prisutnosti i uznemirenosti svakodnevnim stresom, suočavanjem usmjerenim na emocije, okrivljavanjem zbog roditeljskih sukoba, prijetnjom roditeljskih sukoba i pripisivanjem negativnih značajki roditeljskim sukobima te pozitivna sa suočavanjem usmjerenim na problem i odnose s drugima. Utvrđena je i značajna negativna povezanost emocionalnog odnosa sa suočavanjem usmjerenim na emocije, a pozitivna sa suočavanjem usmjerenim na probleme i na odnose s drugima. Provedene su dvije regresijske analize, jedna s kriterijem popularnosti, a druga s kriterijem emocionalnog odnosa, u dva bloka. U predviđanju popularnosti u drugom koraku objašnjeno je 6,9% varijance s jednim značajnim prediktorom - prihodima u obitelji. Pri predikciji emocionalnog odnosa niti jedan prediktor nije se pokazao značajnim, kao niti postotak objašnjene varijance.

Utvrđena je i značajno manja popularnost učenika kojima je u zadnje 3 godine rođen brat ili sestra ili su imali financijske teškoće u obitelji. Također, pokazalo se kako se odbačeni učenici značajno više samookrivljavanju zbog roditeljskih sukoba od nediferenciranih učenika te da popularni učenici imaju značajnije viši emocionalni odnos prema drugima od odbačenih.

Unatoč ograničenjima rezultati pružaju korisne spoznaje i temelj za buduća istraživanja u kojima je prijedlog proširivanje uzorka i procjena osobina ličnosti, agresivnosti i depresije.

Ključne riječi: stres, obiteljski stresori, suočavanje sa stresom, sociometrijski status

Correlation between family stressors, coping strategies and sociometric status of high school students

Abstract

Aim of this study was to determine correlation between family stressors, coping strategies and sociometric status of high school students. In this research participants were 214 second and third grade students of two grammar schools in Zagreb.

Participants took sociodemographic variables questionnaire, Questionnaire of family stress and experienced stressors, Coping Inventory for Stressful Situations, Children's Perception of Interparental Conflict Scale and they evaluated other students by HIFTO method.

Results show negative correlation of popularity with presence and disturbance of everyday stress, emotions focused coping, self-blaming because of parents conflicts, intimidation because of parents conflicts and perception of negative characteristics of them and positive with problem and relations with others based coping. Furthermore, it was also shown that emotional relationship is negatively associated with emotions focused coping and positively with problem and relations with others based coping. We performed two regression analysis', one with popularity as dependent and one with emotional relationship as dependent in two steps. In prediction of popularity in second step 6,9 % of variance is explained with one significant predictor – family income. In prediction of emotional relationship there were no significant predictors, as well as the percentage of variance explained.

Results also show significantly lower popularity of adolescents who, in last 3 years, got brother and sister or had financial difficulties in family. Also, results show that isolated students, compared to rejected students, significantly more self-blame because of interparental conflicts and that popular students have significantly higher emotional relationship to others from rejected students.

Despite limitations, the results provide useful insights and base for future research in which expansion of the sample and assessment of traits of personality, aggression and depression is suggested.

Keywords: stress, family stressors, coping strategies, sociometric status

SADRŽAJ

1. UVOD 2
Stres 2
Stres u obitelji 3
Teorija ekoloških sustava 6
Sociometrijski status 7
Važnost socijalnih odnosa i prihvaćenosti 9
Obiteljski čimbenici, stres u obitelji i sociometrijski status 10
Suočavanje sa stresom 14
2. CILJ I PROBLEMI 18
2.1.Cilj 18
2.2. Problemi 18
3. METODA 20
3.1. Sudionici 20
3.2. Instrumenti 20
3.3. Postupak 23
4. REZULTATI 25
5. RASPRAVA 35
Nedostaci i implikacije istraživanja 42
6. ZAKLJUČAK 44
7. LITERATURA 46

1. UVOD

Tematika stresa relativno je često istraživana u psihologiji, a jedan od brojnih korelata stresa je i prihvaćenost među vršnjacima. Usprkos tome, nije proveden velik broj istraživanja kako bi se produbila pozadina njihove povezanosti. Teme kojima ćemo u ovome radu nastojati produbiti razumijevanje te pozadine su stres, stres u obitelji, prihvaćenost među vršnjacima i strategije suočavanja sa stresom.

Stres

Usprkos velikom broju istraživanja do danas ne postoji jednoznačna definicija stresa. Općenito u istraživanjima postoje tri konceptualizacije – kao objektivni podražaj koji izaziva odgovor uzrokovan stresom, kao odgovor organizma na podražaj iz okoline te koncept u terminima odnosa osobe i okoline osobe (Aldwin, 1994; Hobfoll, Schwarzer i Chon, 1998, prema Hudek-Knežević i Kardum, 2006). Treća konceptualizacija danas je dominantna u psihologiji. Do četrdesetih godina 20.stoljeća stres je u istraživanjima bio definiran fiziološkim čimbenicima, odnosno kao fiziološki stres, a nakon toga se proučavanje stresa proširilo te je razvijena koncepcija psihičkog stresa (Hudek-Knežević i Kardum, 2006). Razlika između te dvije konceptualizacije leži u tome da se kod fiziološkog stresa promatra stanje organa i tkiva koje je određeno stupnjem štetnosti vanjskog podražaja. Za razliku od toga, kod psihičkog stresa naglasak je na procjeni značenja izazova, prijetnji i opasnosti koji dolaze iz okoline (Lazarus, 1976, prema Hudek-Knežević i Kardum, 2006). Drugim riječima, konceptualizacija stresa u modernoj psihologiji zasniva se na interakciji pojedinca i okoline te na kognitivnom doživljaju stresne situacije od strane osobe. Takva shvaćanja stresa su kognitivna i interakcionistička (Hudek-Knežević i Kardum, 2006).

Ovisno od istraživanja do istraživanja postoje različite kategorizacije stresa. Jedna od najčešće korištenih uključuje četiri kategorije (Hudek-Knežević i Kardum, 2006):

1. Velike životne promjene – životni događaji koji uzrokuju velike i važne promjene u životu osobe (rođenje člana obitelji, rastava braka, gubitak posla, selidba u drugi grad...)

2. Kronični stresni događaji – teškoće u životu koje traju dugo vremena ili se ponavljaju često tijekom dužeg razdoblja, poput financijskih poteškoća, dugotrajnih bolesti, obiteljskih problema, problema na poslu i nezadovoljavajućih radnih mjesta, napetosti u odnosima s drugima, neadekvatnog stanovanja...
3. Traumatski događaji – doživljavanje velike traume ili krizne situacije poput požara, nesreća, poplava i slično. Takvi događaji se mogu podijeliti u tri tipa – ratne traume, osobne traume te prirodne i tehnološke katastrofe.
4. Svakodnevne stresne situacije (svakodnevni problemi) – mali, neugodni događaji koji se javljaju svakodnevno poput manjih nezadovoljstava ljudskim postupcima, gužvi u javnom prometu, buke, i slično.

Stres je pojava koja se teško mjeri. Istraživanja na različite načine pristupaju doživljenim stresorima kod osobe, no upitnici se mogu podijeliti na subjektivne, koji osobu direktno ispituju o stresu doživljenom od nekog stresora te na objektivne, koji stres procjenjuju na temelju vidljivih stresora iz okoline osobe (Garasky, Stewart, Gundersen, Lohman i Eisenmann, 2009).

Stres u obitelji

Jedan od oblika stresa je i stres u obitelji. On je relativno istraživana pojava u psihologiji, no vrlo često se koristi bez njegovog konkretnog definiranja (McCubin i sur., 1980). U većini slučajeva u istraživanjima se u kontekstu stresa u obitelji najčešće ispituju nemir i konflikti u obitelji, psihički i tjelesni problemi sa zdravljem, financijski problemi, problemi sa stambenim pitanjem, problemi sa zdravstvenom njegom te nedostatak mentalne stimulacije i emocionalne potpore (Garasky, Stewart, Gundersen, Lohman i Eisenmann, 2009).

Jedan od mogućih intenzivnih izvora stresa u obitelji je razvod braka. Statistike razvoda pokazuju kako su njime sve češće pogođeni adolescenti (Lacković-Grgin, 2000). Taj proces obilježen je velikom količinom stresa u obitelji, kako za roditelje, tako i za djecu te mu često prethode brojni sukobi i nesuglasice. Ranija istraživanja su pokazala kako postoje efekti razvoda na postignuće u školi, odnose djece i roditelja te emocionalnu i socijalnu prilagodbu i da se neke od tih posljedica vide na djeci, sve do mlađe odrasle dobi (Amato i Keith, 1991, prema Lacković-Grgin, 2000). No, novija su istraživanja počela uzimati u obzir mogućnost da

negativni učinci koji se događaju nakon razvoda nisu izazvani samim razvodom, već događajima koji su mu prethodili. Naime, nakon što su roditeljski postupci uvedeni kao medijacijska varijabla između roditeljskih sukoba i dječjeg ponašanja, znatno je smanjena direktna korelacija između njih (Fauber i sur.,1990, prema Lacković-Grgin, 2000). Osim efekata vezanih uz razvod i događaje koji mu prethode, pokazalo se kako i struktura obitelji nakon razvoda u nekim slučajevima ima negativne posljedice. Utvrđeno je da su adolescenti iz obitelji s jednim roditeljem i s očuhom/maćehom imali niže samopoštovanje, više suicidalnih misli i pokušaja te da su anksiozniji, usamljeniji i depresivnije raspoloženiji od adolescenata iz potpunih obitelji (Garfenski i Diekstra, 1997, prema Lacković-Grgin, 2000).

Osim razvoda, izvori stresa u obitelji često proizlaze iz nezaposlenosti roditelja i nedostatka prihoda. Analizom povezanosti između obiteljskih primanja, veličine kućanstva, depresije kod majki, verbalne agresije i oštrine roditelja kao stresora s jedne strane te socijalnog i kognitivnog funkcioniranja s druge strane utvrđena je značajna korelacija između obiteljskih stresora i socijalne kompetencije djece (Shaw i Emery, 1988). Nadalje, na uzorku mlađih muških adolescenata pokazalo se kako je ekonomski stres u obitelji povezan s prosocijalnom prilagodbom i poteškoćama u prilagodbi. Objašnjenje takvih nalaza je da su loše ekonomsko stanje u obitelji i nesigurnost posla povezani s emocionalnim stanjem roditelja, koje je pak u vezi s njihovim osjećajem depresije i demoralizacije. Ti osjećaji mogu povećati sukobe među roditeljima i dovesti do lošijih odgojnih postupaka koji su se pokazali medijatorima između ranijih stadija procesiranja stresa i prilagodbe adolescenata (Conger i sur., 1992) .

Conger, Reuter i Conger (2000, prema Rajter, 2013) su na osnovi istraživanja utjecaja ekonomskih teškoća u obitelji na njezino funkcioniranje te na razvoj adolescenta razvili svoj model obiteljskog stresa. Taj model govori o neposrednim i posrednim utjecajima ekonomskih teškoća na prilagodbu adolescenata s temeljnom idejom da ekonomske teškoće dovode do ekonomskog pritiska što dovodi do ljutnje, frustracije i drugih vrsta emocionalnih stresora kod roditelja (McLoyd, 1989; Voydanoff, 1990, prema Rajter, 2013). Roditelji koji doživljavaju takve stresove mogu imati nedostatak emocionalnih i fizičkih kapaciteta za održavanje sigurnog okruženja u obitelji (Simmons i Blyth, 1987, prema Rajter, 2013). Osim stresa vezanog za loše ekonomsko stanje, model obuhvaća i druge biološke, socijalne i psihološke čimbenike koji kombinirani sa stresom mogu djelovati na obiteljske odnose.

Pokazalo se da je s prilagodbom adolescenata povezana i bolest roditelja, i psihička i tjelesna, te se navodi nekoliko mogućih razloga lošijeg funkcioniranja djece oboljelih

roditelja. Oni uključuju i nekoliko drugih oblika stresora u obitelji koji se posljedično javljaju. To su smanjena potpora roditelja prema djeci, manji napori u discipliniranju, zanemarivanje djeteta zbog pojačane brige oko bolesti, promjena obiteljske rutine, odsutnost roditelja, depresija roditelja, konflikti u obitelji te razvod roditelja. Navedeni razlozi kao posljedicu imaju narušenu kvalitetu roditeljstva, što može rezultirati poteškoćama u funkcioniranju djece (Armiestad, Klein i Forehand 1995). Takvi nalazi su potvrđeni na uzorku djece i adolescenata od 9 do 17 godina kako su oni čiji su roditelji patili od kronične boli pokazali veće rezultate na mjerama delinkvencije te imali lošije socijalne vještine i generalno funkcioniranje (Mikail i von Baeyer 1990).

Jedan od najozbiljnijih događaja u obitelji koji izaziva stresne reakcije kod adolescenata je smrt roditelja ili nekog drugog člana obitelji. Utvrđeno je kako je najstresniji događaj djeci i adolescentima smrt roditelja (Yamamoto i sur. 1996, prema Lacković-Grgin, 2000). U ispitivanju percepcije djece o negativnim događajima dobiven je isti nalaz te se uz to pokazalo i da je na drugom mjestu po intenzitetu stresa bolest roditelja (Muldoon, Trew i McWhirter, 1998). Prema većem broju istraživanja djece školskog uzrasta pokazalo se da se nakon gubitka roditelja javljaju somatske tegobe, teškoće spavanja, plač, maštanje te, u kontekstu socijalnih odnosa, gubitak motivacije za školu te za druženje s vršnjacima. Mogu se javiti i ponašajni problemi, no oni se većinom smanjuju nakon šest mjeseci (Lacković-Grgin, 2000). Osim toga, u longitudinalnom istraživanju provedenom u SAD-u uspoređivani su učenici kojima je umro jedan od roditelja i kojima su se roditelji razveli s obzirom na prisutnost delinkventnog ponašanja i znakova ponašajnih problema u školi. Pokazalo se kako su djeca kojima je otac umro nakon deset godina imala veću prisutnost delinkventnog ponašanja te su pokazivali znakove ponašajnih problema u školi (Clark i sur., 1994, prema Lacković-Grgin, 2000).

Otegotna okolnost nakon smrti roditelja je česta radikalna promjena okolnosti života. Te promjene su dodatan izvor stresa mladima, a uključuju zapošljavanje prije nezaposlenog, preostalog roditelja, slabljenje materijalnih sredstava u obitelji, preseljenje u manje stanove ili lošije četvrti i slično (Lacković-Grgin, 2000). Gubitak u obitelji koji također može potresti djecu i adolescente je gubitak brata ili sestre. Kao čimbenik koji otežava nošenje s gubitkom spominje se manjak potpore roditelja djeci koji se i sami suočavaju gubitkom te zbog vlastite boli mogu pružati manje emocionalne podrške ostaloj djeci (Lacković-Grgin, 2000).

Teorija ekoloških sustava

Kod proučavanja obiteljskog konteksta bitno je proučiti i širi kontekst u kojem se obitelj nalazi. Prema teoriji ekoloških sustava Uria Bronfenbrennera (1977) svaka se osoba kroz život nalazi u interakciji s neposrednom okolinom u kojoj živi te je taj proces pod utjecajem odnosa unutar i između okolinskih čimbenika te šireg formalnog i neformalnog socijalnog konteksta u kojem se ti čimbenici nalaze. Drugim riječima, razvoj čovjeka je, najviše u ranijim fazama, ali i kasnijim, određen recipročnom interakcijom između osobe u razvoju i osoba, objekata i simbola iz njezine neposredne okoline (Bronfenbrenner, 1994).

Ta neposredna okolina je prema Bronfenbrenneru (1977) organizirana u obliku skupine od četiri sustava pri čemu svaki sljedeći sustav uključuje sve prethodne. Prvi, najmanji, se naziva mikrosustav te uključuje neposrednu okolinu osobe poput doma adolescenta, škole, sportske momčadi ili crkve. U tom sustavu adolescent uspostavlja odnose s mnogim ljudima, koji su promjenjivi tijekom vremena kako se mijenjanju i socijalne i tjelesne značajke sustava te sam adolescent. Dio mikrosustava koji uključuje obitelj naziva se primarni mikrosustav. U njemu se mijenjaju i roditelji i adolescenti te fizička i strukturalna obilježja doma (Lacković-Grgin, 2006). Slijedeći, mezosustav, uključuje interakcije između različitih okolina u kojoj se osoba kreće. Za adolescenta bi taj sustav uključivao interakciju između njegove obitelji, škole u koju ide, vršnjaka s kojima je u kontaktu te slobodnih aktivnosti u koje je uključen (Bronfenbrenner, 1977). Treći po redu, egzosustav obuhvaća širi sustav koji ne uključuje direktno osobu, ali ima posredan utjecaj na nju, poput obrazovnog sustava, državne politike, masovnih medija, kvarta i slično (Bronfenbrenner, 1977). Adolescenti u njemu ne sudjeluju direktno, nego preko škole i roditelja (Lacković-Grgin, 2006). Četvrti i najširi sustav je makrosustav koji obuhvaća kulturalne ili subkulturalne obrasce koji određuju djelovanje različitih struktura i aktivnosti u nižim sustavima (Bronfenbrenner, 1977).

Bronfenbrennerova teorija je primarno vezana na djecu, no kroz godine je nadograđivana kako bi se mogla primijeniti i na adolescentima. Jedna od nadopuna je od strane Hilla (1980, prema Lacković-Grgin, 2006) koji naglašava interakciju triju čimbenika – individualnih promjena adolescenta, konteksta u mikrosustavu i razvojnih ishoda. Također, navodi i dvije vrste promjena u adolescenciji – primarne i sekundarne, koje su i empirijski potvrđene. Primarne promjene su promjene u pojedincu tijekom prelaska iz djetinjstva u adolescenciju. One uključuju spolno sazrijevanje i tjelesno transformiranje, promjene u

procjeni promjena u tijelu i u socijalnim očekivanjima, te kognitivni razvoj, koji uključuje kompleksnije mišljenje i zaključivanje. Sekundarne promjene se događaju u interakciji s mikrosustavom. U njih se ubrajaju stjecanje neovisnosti od roditelja uz zadržavanje privrženosti, porast intimnosti u odnosu s prijateljima, povećanje autonomije kod donošenja odluka, stjecanje novih rodnih uloga i modificiranje starih, izgradnja identiteta i usmjeravanje na obrazovna, radna i osobna postignuća (Hill, 1980, prema Lacković-Grgin, 2006).

Integracijom sistemske teorije, teorije socijalno-ekoloških sistema i teorije stresa pokazalo se da je razvoj djece uvjetovan individualnim i obiteljskim karakteristikama te karakteristikama šire i uže okoline te da stres bilo koje osobe u obiteljskom sustavu ima značajan utjecaj na zdravlje svih članova obitelji (Witt, Riley i Coiro, 2003).

Sociometrijski status

U ovom istraživanju naglasak je stavljen na odnos između dva aspekta mikrosustava adolescenata – obitelji i škole, odnosno prihvaćenosti među vršnjacima u razredu. Psihologija je tijekom svoga postojanja različitim metodama pokušala procijeniti interpersonalne odnose između ljudi. Jedna od tih metoda je sociometrijski status koji se još u nekim slučajevima naziva i socijalni status te izborni status (Krnjaić, 1981, prema Majstrović, 2015). Definira se kao „istraživačka metoda u društvenim znanostima kojom se ispituju međusobni odnosi članova neke skupine ili društveni odnosi općenito“ (Ravlić, 2016). Začetnik sociometrije je Jacob Levy Moreno, koji smatra ciljem sociometrije ulazak u svaku društvenu situaciju koja predstavlja jedan aspekt kolektiva te kao predmet sociometrije navodi matematičko proučavanje psiholoških osobina populacije (Moreno 1962, prema Majstrović, 2015). Sociometrija je korisna tehnika čija je funkcija višestruka – može služiti za proučavanje funkcioniranja grupe, može se koristiti kao psihoterapijska tehnika kako bi se pojedincu ili grupi pomoglo u boljem prilagođavanju te kao dijagnostička procedura namijenjena određivanju položaja pojedinca u skupini (Cohen i sur., 2007, prema Majstrović, 2015).

Postoji nekoliko metoda sociometrijske procjene odnosa te se u svakoj od njih određuje kriterij odabira osoba iz grupe, emocionalni ili funkcionalni. Kod emocionalnog kriterija odabir se vrši na temelju odnosa privlačenja i odbijanja, a kod funkcionalnog se vrši na temelju nekih osobina potrebnih za obavljanje specifičnih aktivnosti (Rajhvajn, 2004).

Tri najčešće metode sociometrije su (Moreno, 1962 prema Rajhvajn, 2004):

1. *Metoda skalnih procjena* u kojoj se sudioniku da popis svih članova grupe koje on potom mora procijeniti na skali od 1 do 3 ili od 1 do 5 s obzirom na neki kriterij. Ovom metodom se mogu dobiti dvije vrste informacija – socijalni status, odnosno opća prihvaćenost svakog člana grupe, te emocionalna otvorenost, odnosno sklonost prihvaćanju ostalih osoba iz grupe.
2. *Metoda imenovanja* u kojoj svaki član imenuje nekoliko članova grupe koji mu se najviše ili najmanje sviđaju, ili s kojima želi ili ne želi surađivati. Najčešće sudionici biraju tri osobe. Ovom metodom sociometrijski status se može utvrditi na dva načina. U prvom se načinu sociometrijski status izvodi izravno iz pozitivnih i negativnih imenovanja, a u drugom se pozitivna i negativna imenovanja kombiniraju te se izvodi indeks socijalne preferencije i indeks socijalnog značaja. Indeks socijalne preferencije dobiva se oduzimanjem ukupnog broja negativnih imenovanja od pozitivnih imenovanja za svakog sudionika. Za razliku od toga, indeks socijalnog značaja dobiva se zbrajanjem ukupnog broja pozitivnih i negativnih imenovanja (Newcomb i Bukowski, 1983).
3. *Metoda uspoređivanja u parovima* u kojoj se izvedu sve moguće kombinacije parova između svih članova skupine te je zadatak sudionika odabrati po jednu osobu iz svakog para.

Pokazalo se kako je metoda skalnih procjena puno povoljniji način procjene iz razloga što omogućuje točnu identifikaciju sociometrijske grupne strukture, dok kod ograničenog broja mogućnosti izbora rezultati ispadaju nepouzdani. Razlog tome je što se u toj situaciji neki mogu osjećati da ih se ograničava u izboru, a drugi da ih se prisiljava da odaberu više osoba nego što bi htjeli (Grba, 1990).

Osim brojčanog sociometrijskog indeksa, odnose u skupini nakon provođenja ispitivanja je moguće i slikovno prikazati sociogramom. Tom metodom se može prikazati položaj koji svaki sudionik ima u svojoj skupini, te također i svi uzajamni odnosi koji postoje među raznim sudionicima. Njime se mogu prikazati četiri vrste reakcije jednog člana grupe prema drugima – izabiranje (pozitivna evaluacija), odbacivanje (negativna evaluacija), ravnodušnost (niti izabiranje niti odbacivanje) i neprimjećivanje osobe iz grupe (Moreno, 1962, prema Majstrović 2015). Učenici se mogu prema Coievoj klasifikaciji s obzirom na broj pozitivnih i negativnih biranja podijeliti u 5 skupina – popularne, odbačene, izolirane, prosječne i kontroverzne. Pa su tako popularni učenici oni s puno pozitivnih, a malo

negativnih biranja. Odbačeni s malo negativnih, a puno pozitivnih biranja. Izolirani (nediferencirani) su oni s malo pozitivnih i malo negativnih biranja. Kontroverzni učenici imaju puno pozitivnih, ali i puno negativnih biranja (Karin, 2006 prema Kolak, 2010).

Prilikom sociometrijske procjene javlja se problem male mogućnosti interpretiranja podataka dobivenih tom metodom usprkos velikom broj individualnih i grupnih pokazatelja koji se mogu dobiti. Razlog tomu leži u tome što je teorijska osnova sociometrije i danas relativno slaba te se ona teško može staviti u isti kontekst s drugim konstruktima u psihologiji (Grba 1990).

Važnost socijalnih odnosa i prihvaćenosti

U adolescentskoj dobi socijalna prihvaćenost je jako bitna. Komunikacijom s prijateljima adolescenti dijele životna iskustva i uključuju se u zajedničke aktivnosti. Ako pojedince grupa prihvati, moguće je ostvariti šest pozitivnih funkcija (Kelly i Hansen, 1987, prema Rajhvajn, 2004):

1. kontrola agresivnih impulsa
2. postizanje nezavisnosti te emocionalne i socijalne podrške
3. unaprjeđenje socijalnih vještina, razvijanje sposobnosti rezoniranja te učenje izražavanja osjećaja na zreliji način
4. razvijanje stavova prema seksualnosti te obrazaca ponašanja u skladu s njegovom spolnom ulogom
5. jačanje moralnih sudova i vrijednosti
6. povećavanje samopoštovanja

Neuspjeh u ostvarivanju socijalnih odnosa pokazao se kao rizični čimbenik za pojavu trenutnih teškoća u prilagodbi te teškoća u prilagodbi kasnije u životu (Coie i sur., 1990; Parker i Asher, 1987, prema Cohn, Patterson i Christopoulos 1991). Pokazalo se da djeca koja nisu prihvaćena među ostalima pokazuju znakove agresivnog ponašanja i ometanja nastave te je više vjerojatno da će u adolescentskoj dobi postati delinkventni ili odustati od daljnjeg školovanja (Coie i sur., 1982; Coie i sur., 1990; Parker i Asher, 1987, prema Cohn, Patterson i Christopoulos 1991). Za razliku od toga, učitelji su dobro prihvaćenu djecu procijenili kao vođe grupe te se oni nisu pokazali kao rizični za razvoj kasnijih problema u prilagodbi (Coie, Dodge i Kupersmidt, 1990). Nadalje, istraživanja su pokazala da je

popularnost bila pozitivno povezana sa samopoštovanjem, društvenosti i altruističnim ponašanjem, dok su odbačena ili zanemarena djeca imala posljedice vezane za osjećaj emocionalne i socijalne osamljenosti te socijalne anksioznosti. Još jedna moguća posljedica je razvoj ili povećanje sramežljivosti kod odbačenih (Lacković Grgin, 2006).

S obzirom da se većina ranih socijalnih i emocionalnih iskustava događa u obiteljskom okruženju Cohn, Patterson i Christopoulos (1991) smatraju da je opravdano očekivati da će odnosi u obitelji djelovati na razvoj odnosa s vršnjacima. U istraživanju karakteristika roditelja utvrđeno je su kako su adolescenti koji su dolazili iz obitelji sa zanemarujućim roditeljima bili najmanje psihosocijalno kompetentni, a da su najviše pokazali ponašajne i psihološke disfunkcije. Također, pokazalo se i kako su adolescenti popustljivih roditelja imali najveću frekvenciju korištenja psihoaktivnih tvari i problema u školi (Lamborn, Mounts, Steinberg i Dornbush, 1991).

Pretpostavlja se da je pod najvećim rizikom za razvoj problema s konstruktivnim socijalnim odnosima nekoliko skupina adolescenata. To su, među ostalima, oni koji odrastaju u obiteljskom okruženju koje potiče strah ili anksioznost zbog indiferentnih, zanemarujućih ili zlostavljajućih roditelja te koji se identificiraju s roditeljem koji je nekompetentan, nepravedan ili zloban (Kagan, 1991, prema Brennan, 1993).

Osim toga, i djeca koja dolaze iz rizičnih obitelji koje karakterizira puno konflikata praćenih ljutnjom, agresijom i nedovoljnom brigom, pod rizikom su razvoja deficita u kontroli i izražavanju emocija te pojave teškoća u razvoju socijalne kompetencije (Repetti, Taylor i Seeman, 2002) .

Obiteljski čimbenici, stres u obitelji i sociometrijski status

U istraživanju uzroka usamljenosti, Penezić, Lacković-Grgin i Sorić (1999, prema Lacković-Grgin, 2006) dobili su kako se oni mogu podijeliti u tri grupe – deficit interpersonalnih veza, stresne događaje i osobne varijable. U ovom istraživanju naglasak je stavljen na stresne događaje, konkretnije na stresore iz obitelji. Socijalni odnosi u obiteljskom kontekstu se mogu promatrati iz dvije perspektive. Prva je biološka, odnosno genetska. Druga perspektiva uključuje okolinske čimbenike, na koje se usmjerilo i ovo istraživanje.

Istraživanja povezanosti između različitih obiteljskih stresora i okolinskih čimbenika su većinom provedena na populaciji djece u vrtiću i u osnovnoj školi. Utvrđeno je kako je širok raspon različitih oblika stresa u obitelji povezan s lošom psihološkom prilagodbom djece, a mogu se podijeliti u 3 skupine čimbenika – vezanih za djecu, za roditelje te za obitelj (Witt, 2003). Oni uključuju loše ekonomsko stanje, život s jednim roditeljem, ozbiljnu bolest u obitelji, razdvajanje obitelji ili razvod braka, ponovnu udaju ili ženidbu roditelja, smrt u obitelji, nezaposlenost roditelja, novu osobu u kućanstvu i život s osobom koja nije član obitelji (Cowen, Weissberg i Guare, 1984; Shaw i Emery, 1988; Hetherington, 1989; Armistead, Klein i Forehand, 1995; Dunn i sur., 1998, prema Gaylord, Kitzmann, Lockwood, 2003). Osim toga, navodi se još nekoliko čimbenika - loše obiteljsko funkcioniranje, niski prihodi, tjeskoba majki i značajan teret bolesti u obitelji za koje se u različitim istraživanjima pokazalo kako su individualno povezani s lošom prilagođenosti (Pless, Roghmann i Haggerty, 1972; Drotar, 2003; Gortmaker, Walker, Weitzman i Sabol, 1990; Lavigne i Faier-Routman, 1993; Daniels, Moos, Billings i Miller, 1987, prema Witt, 2003). Za razliku od toga, pozitivni obiteljski čimbenici poput samopouzdanja roditelja, socijalne podrške unutar obitelji, adekvatnih mehanizama suočavanja sa stresom i uvjerenja o zdravstvenog njezi pokazali su se značajnim čimbenicima za adaptaciju i otpornost kod djece (Perrin, Ayoub i Willet 1993; Varni, Setoguchi, Rappaport i Talbot, 1991; Thompson, Gil, Abrams i Phillips, 1992; Patterson i Garwick 1998, prema Witt, 2003).

Jedan od aspekata uspješne prilagodbe djece jest i ostvarivanje adekvatnih socijalnih odnosa s njihovom okolinom (Conger i sur., 1992). No, pokazalo se da su djeca koja su više bila izložena obiteljskim stresorima bila značajno manje prihvaćena među vršnjacima (Gaylord, Kitzmann, Lockwood, 2003). U istraživanju povezanosti između iznosa prihoda, selidba obitelji, statusa zaposlenja roditelja, sastava mreža prijatelja te sociometrijskog statusa, djeca kojima su oba roditelja bila zaposlena imala su veću mrežu prijatelja u odnosu na djecu kojima je jedan roditelj zaposlen ili kojima su oba roditelja nezaposlena. Također, koja nisu bila izložena selidbama imala su veći sociometrijski status. Utvrđeno je i da su djeca koja dolaze iz obitelji roditelja s većim prihodima više vremena provodila u domovima drugih vršnjaka. Usprkos tome, sastav mreže prijatelja s obzirom na prihode u njihovoj obitelji nije pokazao značajnu korelaciju sa sociometrijskim statusom (Ladd i suradnici, 1988, prema Cohn, Patterson i Christopoulos 1991).

Prilikom ispitivanja povezanosti između prihvaćenosti među vršnjacima i ekonomskog statusa na uzorku osnovnoškolske djece pokazalo kako su djeca s višim socioekonomskim

statusom bolje prihvaćena među vršnjacima (Bonney, 1944; Wrighter, 1948; Grossman i Elkins, 1958, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Nadalje, utvrđeno je i da su neprihvaćenija djeca nerijetko bila iz obitelji s čestim ekonomskim teškoćama, stalno ili povremeno nezaposlenim roditeljima i s povijesti primanja socijalne pomoći (Roff i suradnici, 1972, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Također, u ispitivanju podjele djece s obzirom na socioekonomski status utvrđeno je kako je 60 % djece koja su najmanje prihvaćena od vršnjaka bila iz obitelji s niskim socioekonomskim statusom, dok ih je u skupini najviše prihvaćenih bilo 17 % (Elkins 1958, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Utvrđeno je i kako najpopularnija djeca u školama potječu iz manjih obitelji koje su kulturno, socijalno i ekonomski superiornije od ostalih, dok djeca iz obitelji slabijeg socioekonomskog statusa imaju osjećaj manje pripadnosti, niži sociometrijski status te lošiju prilagođenost od učenika dobrog socioekonomskog statusa (Bonney, 1944; Grossman i Wrighter, 1948; prema Grba, 1990). Usprkos tome, neka istraživanja su utvrdila kako povezanosti nema na uzorku učenika od drugog do osmog razreda osnovne škole, što je objašnjeno time da je ta povezanost više vjerojatna na starijem uzrastu adolescenata (Dahlke 1953, prema Grba, 1990). Na hrvatskom uzorku srednjoškolaca na cjelovitom uzorku sudionika također nije utvrđena povezanost između sociometrijskog i socioekonomskog statusa. No, kada je izvršena analiza zasebno po školama pokazalo se da je u nekima osobni dohodak oca (koji je bio jedan od indikatora socioekonomskog statusa) bio povezan sa sociekonomskim statusom (Grba, 1990).

U kontekstu razvoda braka, jedna od provedenih studija je dvogodišnje longitudinalno istraživanje na populaciji predškolske djece u kojem je ustanovljeno kako je postojala korelacija između razvoda braka i prihvaćenosti među ostalom djecom. No, ta se povezanost razlikovala među spolovima. Dječaci su i nakon jedne i nakon dvije godine nakon razvoda bili manje prihvaćeni u skupni. Za razliku od toga, kod djevojčica nije utvrđena povezanost, iako su i one kao i dječaci pokazivale značajke agresivnog i hostilnog ponašanja prema ostalima u skupini (Roff i sur., 1972, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Razvod braka je vezan i za neke obiteljske čimbenike za koje se također utvrdila povezanost sa sociometrijskim statusom, pa se tako utvrdilo da su niži sociometrijski status imala djeca koja su dolazila iz obitelji u kojima nije bilo odraslog muškog člana i koja nisu živjela s biološkim roditeljima (Hetheringoton i sur., 1979, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Osim toga, i drugi obiteljski čimbenici, koji se javljaju isto su bitni u ovom kontekstu, poput toplih i nekonfliktnih odnosa među ukućanima. Primjerice, pokazalo da su djeca koja su dolazila iz

konfliktnih obitelji s narušenom odnosima imala niži sociometrijski status od djece iz obitelji s manje konflikata. (Roff i sur., 1972, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Također, u jednogodišnjem longitudinalnom istraživanju utvrđeno je kako su djeca koja su dolazila iz obitelji s toplim i podržavajućim odnosima kroz period od godine dana povećala prihvaćenost među vršnjacima (Henggler, Edwards, Cohen i Summerville, 1991).

U istraživanju Patterson, Vaden i Kupersmidt (1991) provedene su dvije studije u kojima se željelo provjeriti povezanost između obiteljske pozadine, nedavnih životnih događaja i sociometrijskog statusa. U prvoj studiji učitelji su procjenjivali obiteljsku pozadinu i nedavne životne događaje, a u drugoj roditelji. Obiteljske pozadine koje su bile uključene u ispitivanje učitelja su ekonomske teškoće, život bez biološke majke ili biološkog oca te nedostatak stimulacije za obrazovanje, a od životnih događaja koji su se nedavno dogodili bili su uključeni smrt člana obitelji, bolest člana obitelji, promjena škole i odvajanje roditelja ili rastava braka. Pokazalo se kako su djeca koja su bila izložena većem broju ispitivanih obiteljskih pozadina i životnih događaja bila pod većom vjerojatnosti da budu odbačena od vršnjaka. Između jednog i nijednog čimbenika nije bio razlike, dok je kod djece kod koje je bilo prisutno tri ili više njih postojala tri puta veća šansa da budu odbačena od onih koja nisu imali niti jedan. Najveću vjerojatnost odbacivanja, koja je iznosila 75%, imala su djeca kod kojih je bilo prisutno tri čimbenika iz obiteljske pozadine i dva iz nedavnih životnih događaja. Oni su imali 10 puta veću vjerojatnost odbacivanja od djece kod koje nisu bili prisutni navedeni čimbenici. Gledajući varijable zasebno, pokazalo se kako je 35,5% odbačene djece dolazilo iz obitelji s razdvojenim ili rastavljenim roditeljima, 30,7% iz obitelji bez stimulacije za edukaciju te je 26,5% dolazilo iz obitelji u kojem je nedavno preminuo član. Jedina varijabla koja se nije pokazala značajnom je bila bolest u obitelji. U drugoj studiji s roditeljima dobiveni su slični rezultati. Čimbenici iz obiteljske pozadine koji su bili uključeni su život bez oba biološka roditelja, život u javnim ustanovama za osobe slabijih prihoda, nezaposlenost obaju roditelja te život bez telefona, a iz nedavnih životnih događaja smrt jednog ili oboje roditelja i razdvajanje ili razvod roditelja. Jedina varijabla koja se u ovom slučaju nije pokazala značajnom je smrt roditelja, a najveći broj djece koje su bila odbačena je dolazila iz obitelji bez telefona (24,4%) te iz obitelji s oba nezaposlena roditelja (24 %).

Zaključno, istraživanja su do sada pokazala kako akutni i kronični stresori imaju kumulativni učinak te djeca koja su bila izložena većoj količini stresa imaju veću vjerojatnost da budu odbačena od vršnjaka (Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Jedna od pretpostavki

razloga tome je da roditelji kad se suoče s većim brojem stresora u obitelji pokazuje lošije vještine odgajanja, što ima za posljedicu lošiju adaptaciju njihove djece (Emery, 1982, prema Wierson i Forehand, 1992). Druga pretpostavka je da je razlog tome što obiteljski stresori remete percepciju sigurnosti doma i posljedično percepciju adolescenta o njihovom odnosu s roditeljima, što dovodi do raznih problema u prilagodbi (Wierson i Forehand, 1992). Rubin i suradnici (1991) navode da je mogući razlog to da loši ekonomski uvjeti i akutni stresori pogoršavaju odnos između roditelja i djece, što dovodi do problema u ponašanju i odbacivanja od strane vršnjaka. Većina prethodno opisanih istraživanja utvrdila je kako postoje razni korelati sniženog sociometrijskog statusa. No, iz njih je vidljivo da su u većini slučajeva provedeni na uzorku djece vrtićke i osnovnoškolske dobi te da je procjena stresora bila od stane roditelja ili učitelja. Slijedom toga, opravdano se zapitati kakav će odnos biti ukoliko kao sudionici uključe sami adolescenti, putem samoprocjene. Iako su oni, za razliku od djece, djelomično neovisni od svoje obitelji i dalje je za očekivati kako će određeni događaji u obitelji modificirati njihovo doživljavanje i ponašanje. Ostvarivanje adekvatnih socijalnih odnosa i prihvaćenost među vršnjacima bitni su u svim razvojnim razdobljima, a posebno u adolescenciji. Zbog toga je bitno proučiti što veći broj potencijalnih čimbenika koji djeluju na te odnose te slijedom toga razviti određene metode prevencije i tretmana kako bi se ublažio njihov štetni učinak.

Suočavanje sa stresom

Kako bi se bolje prilagodili djelovanju stresora, ljudi koriste različite strategije suočavanja sa stresnim situacijama. Ono se može definirati kao stalna promjena kognitivnih i ponašajnih napora kako bi se savladali specifični internalni i/ili eksternalni zahtjevi za koje osoba procjeni da nadilaze njene sposobnosti (Lazarus i Folkman, 1984, prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Uspješna prilagodba na stres uključuje različite načine kojima osoba upravlja doživljenim emocijama, konstruktivno razmišlja, regulira i usmjerava svoje ponašanje, kontrolira autonomnu pobuđenost te djeluje u socijalnim i nesocijalnim okruženjima, s ciljem modifikacije ili smanjivanja izvora stresa (Compas, Connor-Smith, Saltzman, Harding Thomsen i Wadsworth, 2001).

Prema Lazarusu i Folkmanu (2004, prema Kozina 2007) način suočavanja je čimbenik koji čini razliku u ishodima prilagodbe osoba na stres te iz toga proizlazi da kod adolescenata također ishodi stresnih događaja ovise o strategijama suočavanja koje kod njih dominiraju. Njihov pristup danas je dominantan u psihologiji, pri čemu strategije dijele na dvije vrste – usmjerene na emocije i usmjerene na problem (Lazarus i Folkman, 1980, prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Funkcija suočavanja usmjerenog na problem je modificiranje izvora stresa, dok se, za razliku od toga, kod suočavanja usmjerenog na emocije naglasak stavlja na regulaciju emocionalnih stanja koja se javljaju pod djelovanjem stresnih čimbenika. Kasnije je teorija proširena i dodana je treća dimenzija, traženje socijalne podrške te je dimenzija suočavanja usmjerenog na emocije razrađena na više različitih podkategorija (Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Većina istraživanja suočavanja sa stresom je provedena s djecom i s odraslim osobama, no utvrđeno je da adolescenti više koriste strategije suočavanja koje su usmjerene na emocije u odnosu na odrasle (Fields i Prinz, 1997. prema Kozina, 2007).

Mehanizmi suočavanja sa stresom predstavljaju značajan čimbenik u reduciranju negativnih efekata obiteljskih čimbenika kod adolescenata. Oni, kako rastu, razvijaju socijalne i psihološke resurse koji im omogućavaju adekvatno nošenje sa stresom (Garmezy i Rutter, 1983 prema Sims i Vuchinich, 1996). Istraživanja s djecom pokazuju kako nema moderatorskog efekta suočavanja sa stresom na odnos između obiteljskih stresora i sociometrijskog statusa (Gaylord, Kitzmann, Lockwood, 2003). Mogući razlog tome je što djeca nemaju dovoljno razvijene kapacitete za adekvatno suočavanje sa stresom, za razliku od adolescenata, koji imaju dovoljno razvijen identitet, kontrolu emocija i odnose s drugima koji mogu umanjiti negativan učinak stresa u obitelji (Sims i Vuchinich, 1996). Stoga bi se adolecenti trebali bolje nositi s obiteljskim stresorima poput razvoda braka, loših odnosa s roditeljima te loših odnosa i svađa među roditeljima od mlađe djece (Sim i Vuchinich, 1996).

Nadalje, u ispitivanju koje su strategije suočavanja sa školskim, obiteljskim, rodbinskim i interpersonalnim stresorima dominantne kod djece i adolescenata u dobi o 9 do 17 godina utvrđeno je kako su najčešće strategije rješavanje problema, emocionalna regulacija i sanjarenje. Navedene metode su bile slične za sve ispitivane stresore te se također pokazalo da stariji adolescenti koriste veći broj strategija suočavanja (Donaldson, Prinstein, Danovsky i Spiriro, 2000).

Prema nekim istraživačima i stručnjacima, bitno je utvrditi kako se drugi članovi obitelji nose sa stresom, umjesto da se isključivo istražuje učestalost i ozbiljnost pojedinih životnih događaja (Coelho, Hamburg i Adams, 1974; Moos, 1977, prema McCubin i sur.,

1980). Neka istraživanja navode da postoje 4 pretpostavke o načinima djelovanja strategija suočavanja. Prva je da mehanizmi suočavanja smanjuju broj čimbenika ranjivosti (Pearlin i Schooler, 1978; Boss i sur., 1979, prema McCubin i sur., 1980). Druga je da mogu učvrstiti ili održavati obiteljske resurse koji mogu zaštiti obitelj od štete ili remećenja, poput povezanosti, prilagodljivosti i organiziranosti članova kako bi se zaštitila obitelj od štete ili razdvajanja (Adams, 1975, prema McCubin, 1980). Slijedi da strategije suočavanja mogu umanjiti ili spriječiti stresore i specifične teškoće koji dolaze od njih te da mogu potaknuti procese aktivnog djelovanja u cilju promjena socijalnih okolnosti obitelji (McCubin i sur. 1976; Pearlin i Schooler, 1978, prema McCubin i sur., 1980). Djelovanje strategija se ne stvara u jednom trenutku, nego se progresivno razvija tijekom vremena s ciljem da suočavanje sa stresom postane proces stvaranja balansa u obiteljskom sustavu koje olakšava organizaciju i zajedništvo te potiče individualni rast i napredak. Ono uključuje istovremeno mijenjanje nekoliko različitih dimenzija obiteljskog života. To su osiguravanje uvjeta za komunikaciju u obitelji i organizaciju obiteljskog života, poticanje neovisnosti članova obitelji i njihovo samopouzdanje, održavanje obiteljskog zajedništva i veza, održavanje i razvoj socijalne podrške u komunikaciji s okolinom te ulaganje truda u kontrolu utjecaja stresora i količine promjene u životu. Osim toga, navedene su tri vrste zaštitnih čimbenika koji djeluju na smanjenje stresa kod djece. To su pozitivne osobine ličnosti, podrška iz obitelji te napor socijalnih djelatnika kako bi se uspostavili i ojačali mehanizmi suočavanja kod djece (Garmezy, 1983, prema Hetherington, 1989). One su se pokazale značajnim čimbenicima u suočavanju s posljedičnim promjenama kod razvoda braka roditelja (Hetherington, 1989).

U ispitivanju učinkovitosti pojedinih strategija utvrđeno je kako je suočavanje usmjereno na problem korisno u smanjivanju negativnih efekata tjelesnog i psihološkog stresa. Konkretno, utvrđeno je da je negativno povezano s anksioznosti, depresijom i sporim oporavkom od bolesti. Za razliku od toga, strategije suočavanja usmjerene na emocije povezane su s negativnim efektima – povećavaju rizik od anksioznosti, depresije i sporijeg oporavka od bolesti. No, neka ponašanja usmjerena na emocije pokazala su se korisnima, poput izražavanja emocija i korištenja humora (Costa i McCrae, 1986; Edler, Parker i Summerfeldt, 1993; Felton i sur., 1984, prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Suočavanje izbjegavanjem, ako se koristi samo, najčešće je maladaptivno jer onemogućuje ponašajnu i kognitivnu reakciju na stresne događaje. No, u slučaju da se ono koristi u kombinaciji sa strategijama suočavanja s problemom može biti učinkovito zato što omogućuje osobi priliku da se privremeno oslobodi i sakupi resurse za daljnje suočavanje (Lazarus i Folman, 1984,

prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Korisno je također ako se primjenjuje u kraćem vremenskom periodu jer omogućuje bolju fizičku prilagodbu i povoljnije efekte na zdravlje u odnosu na kontinuirano suočavanje bez izbjegavanja. Na uzorku adolescenata utvrđeno je da, ukoliko se ono koristi kroz duži vremenski period, predstavlja rizičan psihološki čimbenik za odgovor na stres te je najznačajniji prediktor negativnog raspoloženja i povezano s lošijom prilagodbom na akademsku sredinu (Aspinwall i Taylor, 1992 prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001).

Stoga, opravdano se zapitati da li će primjenom adekvatnih strategija suočavanja adolescentima biti lakše podnijeti stres u obitelji i time smanjiti njegovo eventualno štetno djelovanje na njihove odnose s vršnjacima.

2. CILJ I PROBLEMI

2.1.Cilj

Cilj ovog istraživanja je provjeriti odnos između stresa u obitelji, suočavanja sa stresom i sociometrijskog statusa srednjoškolaca.

2.2. Problemi

1. Ispitati pojedinačni i kombinirani doprinos prihoda roditelja, kupovne moći, prisutnosti svakodnevnog stresa, nošenja i uznemirenosti svakodnevnim stresom, broja stresora koji su prisutni kod učenika, uznemirenosti stresorima koji su prisutni kod učenika, različitih dimenzija percepcije sukoba među roditeljima i različitih strategija suočavanja sa stresom u predviđanju popularnosti i emocionalnog odnosa učenika.

   Hipoteza 1a: Očekujemo značajan pojedinačni i kombinirani doprinos prihoda, kupovne moći, prisutnosti svakodnevnog stresa, nošenja i uznemirenosti svakodnevnim stresom, broja stresora koji su prisutni kod učenika, uznemirenosti stresorima koji su prisutni kod učenika, različitih dimenzija percepcije sukoba među roditeljima i različitih strategija suočavanja sa stresom u predviđanju popularnosti učenika. Očekujemo pad popularnosti porastom prisutnosti svakodnevnog stresa, uznemirenosti svakodnevnim stresom, broja stresora koji su prisutni kod učenika, uznemirenosti stresorima koji su prisutni kod učenika, pripisivanja negativnih značajki roditeljskim sukobima, prijetnje sukoba, samookrivljavanja zbog sukoba, korištenja strategije suočavanja usmjerene na emocije i izbjegavanja suočavanja sa stresom te smanjenjem količine prihoda, kupovne moći, uspješnosti nošenja sa stresom i učestalosti korištenja strategija usmjerenih na problem i odnose s drugima.

   Hipoteza 1b: Očekujemo značajan pojedinačni i kombinirani doprinos prihoda, kupovne moći, prisutnosti svakodnevnog stresa, nošenja i uznemirenosti svakodnevnim stresom, broja stresora koji su prisutni kod učenika, uznemirenosti

stresorima koji su prisutni kod učenika, različitih dimenzija percepcije sukoba među roditeljima i različitih strategija suočavanja sa stresom u predviđanju emocionalnog odnosa učenika. Očekujemo pad emocionalnog odnosa porastom prisutnosti svakodnevnog stresa, uznemirenosti svakodnevnim stresom, broja stresora koji su prisutni kod učenika, uznemirenosti stresorima koji su prisutni kod učenika, pripisivanja negativnih značajki roditeljskim sukobima, prijetnje sukoba, samookrivljavanja zbog sukoba, korištenja strategije suočavanja usmjerene na emocije i izbjegavanja suočavanja sa stresom te smanjenjem količine prihoda, kupovne moći, uspješnosti nošenja sa stresom i učestalosti korištenja strategija usmjerenih na problem i odnose s drugima.

2. Ispitati povezanost između pojedinih izvora stresa u obitelji s popularnosti i emocionalnom odnosom.

   Hipoteza 2a: Očekujemo da će svi izvori pokazati negativnu bivarijantnu povezanost s popularnosti
   Hipoteza 2b: Očekujemo da će svi izvori pokazati negativnu bivarijantnu povezanost s emocionalnim odnosom.

3. Ispitati razlike među učenicima s različitim odnosom pozitivnih i negativnih biranja (popularni, nediferencirani, odbačeni) s obzirom na emocionalni odnos, broj stresora koji su prisutni kod učenika, uznemirenost stresorima koji su prisutni kod učenika, različite dimenzije percepcije sukoba među roditeljima i različite strategije suočavanja sa stresom.

   Hipoteza 3: Očekujemo da će popularniji učenici imati viši emocionalni odnos, biti izloženi djelovanju manje stresora, biti manje uznemireni stresorima, osjećati manju prijetnju zbog roditeljskih sukoba, manje se okrivljavati zbog roditeljskih sukoba, pripisivati manje negativnih značajki roditeljskim sukobima te više koristiti strategije usmjerene na problem, emocije i odnose s drugima, a manje izbjegavati suočavanje sa stresom, u odnosu na nediferencirane i odbačene učenike.

3. METODA

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 214 učenika drugih i trećih razreda 11. i 16. gimnazije u Zagrebu. Prosječna dob sudionika je 16,96 godina (Sd=0,572), a kretala se od 16 do 18 godina. Uzorak se sastoji od 26 % mladića i 74 % djevojki. Većina učenika navodi da su im roditelji u braku, njih 79,9 %, 13,6 % ima razvedene roditelje, 1,9 % navodi da roditelji više ne žive zajedno, a 3,3 % da jedan od roditelja nije živ. S oba roditelja ih živi 81,1 %, samo s jednim 18,3 %, a s nekim drugim 0,9 %. Jedan je sudionik odustao od istraživanja.

3.2. Instrumenti

Opći podaci i sociodemografska obilježja

Učenici su navodili ime i prezime, razred, školu te su ispitivana slijedeća sociodemografska obilježja – spol, godine, bračni status roditelja (da li su u braku, razvedeni, više ne žive zajedno, nikad nisu živjeli zajedno ili je jedan od roditelja preminuo), prihodi obitelji (manji, približno isti ili viši od ostalih u razredu) te kupovna moć roditelja (manja, približno ista ili viša od ostalih u razredu).

Upitnik svakodnevnog stresa i doživljenih stresora (Rajter, 2013)

Upitnik se sastoji od 2 dijela. U prvom dijelu sudionik mora općenito procijeniti kolika je prisutnost stresa u njihovom svakodnevnom životu na skali od 1 (uopće nije prisutan) do 5 (stalno je prisutan), koliko ih uznemiruje prisutnost stresa na skali od 1 (nimalo) do 5 (izrazito)i kako se nose sa stresom na skali od 1 (izrazito neuspješno) do 5 (izrazito uspješno). U drugom dijelu se navodi 15 stresora (poput nezaposlenosti roditelja, preseljenja, smrti bližeg člana obitelji, nasilja među članovima uže obitelji) te sudionici moraju označiti da li su bili izloženi pojedinom stresoru u protekle 3 godine i, ukoliko jesu, koliko ih je on uznemirio na skali od 1 („Ovaj me događaj uopće nije uznemirio“) do 5 („Ovaj me događaj izrazito jako uznemirio“). Na kraju se učenicima dala mogućnost da napišu dodatni uznemirujući događaj

koji nije na popisu te procjene vlastitu uznemirenost tim događajem. Lista stresora generirana je adaptacijom Upitnika stresnih događaja (Cox i Bentovim, 2000). Navedena skala namijenjena je za roditelje, ali je za potrebe ovoga istraživanja adaptirana za populaciju adolescenata.

Upitnik načina suočavanja sa stresnim situacijama Endlera i Parkera (*eng. Coping Inventory for Stressful Situations*) (Endler i Parker, 1990, adaptacija Sorić, 2002)

Navedeni upitnik mjeri načine suočavanja sa stresnim situacijama. Sadrži 48 čestica raspoređenih u 3 subskale – suočavanje usmjereno na emocije, suočavanje usmjereno na zadatak (problem) i izbjegavanje. Zadatak sudionika je da procijeni u kojoj mjeri koristi određeni tip ponašanja kad se susretne sa stresnom situacijom na skali od pet stupnjeva od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti da). Pouzdanost na hrvatskom uzorku adolescenata se kreće od 0,85-0,87. Faktorskom analizom na uzorku ovog istraživanja te naknadnom Varimax rotacijom dobivena su 4 faktora – suočavanje usmjereno na problem, suočavanje usmjereno na emocije, suočavanje usmjereno na odnose s drugima i izbjegavanje suočavanja. Faktor „suočavanje usmjereno na problem“ sastoji se od 15 čestica (npr. *Bolje planiram vrijeme., Odmah pokušavam popraviti stvari*.) te ima Chronbach alfa koeficijent pouzdanosti 0,87. Faktor „suočavanje usmjereno na emocije“ sastoji se od 15 čestica (npr. *Brinem o onome što moram učiniti., Naljutim se.*) s Chronbach alfa koeficijentom pouzdanosti 0,89. Nadalje, faktor „suočavanje usmjereno na odnose s drugima“ sastoji se od 8 čestica (npr. *Telefoniram prijatelju., Nastojim biti s drugim ljudima*.) te ima Chronbach alfa koeficijent pouzdanosti 0,85. Faktor izbjegavanje suočavanja sastoji se od 8 čestica (npr. *Kupim nešto za sebe., Častim se omiljenim jelom i pićem.*) te ima koeficijent pouzdanosti 0,82. Dvije čestice su isključene zbog niske zasićenosti. Rezultat se formira ukupnim zbrajanjem odgovora na česticama za svaki od faktora.

Skala dječje percepcije sukoba među roditeljima (*eng. Children's Perception of Interparental Conflict Scale*) (Grych, Seid i Ficham, 1992, adaptacija Macuka i Burić, 2013)

Navedena skala se sastoji od 49 čestica koje mjere dimenzije roditeljskog sukoba i dječju reakciju i interpretaciju roditeljskog sukoba. Čestice su raspoređene u 9 subskala –

frekvencija ili učestalost sukoba, intenzitet sukoba, rezolucija ili rješavanje sukoba, sadržaj sukoba, percipirana prijetnja, efikasnost suočavanja, samookrivljavanje, triangulacija te stabilnost. Daljnjom analizom istih autora utvrđeno je da subskale čine 3 faktora višeg reda – značajke sukoba, prijetnja i samookrivljavanje.

Faktor značajki sukoba sastoji se od 23 čestice (npr. *Moji roditelji se gotovo nikad ne svađaju., Moji roditelji se stvarno jako naljute kada se svađaju., Razlozi zbog kojih se moji roditelji svađaju nikad se ne mijenjaju.*). Viši rezultat na skali odražava sukob među roditeljima koji se učestalo javlja i uključuje visoke razine neprijateljstva i agresije, te je stabilan i slabo razriješen. Faktor prijetnje sastoji se od 17 čestica (npr. *Uplašim se kada se moji roditelji svađaju., Kada se moji roditelji svađaju bojim se da će se dogoditi nešto loše., Kada se moji roditelji svađaju ja ne mogu učiniti ništa da ih zaustavim*.). Viši rezultat na skali ukazuje na to da djeca u većoj mjeri osjećaju prijetnju zbog roditeljskog sukoba i osjećaju se rastrgano zbog uključenosti u sukobe. Pokazuje i da učenici misle kako nemaju učinkovite sposobnosti nošenja sa sukobima roditelja. Faktor samookrivljavanje sastoji se od 9 čestica (npr. *Ja nisam kriv kada moji roditelji svađaju., Čak i kada to ne kažu znam da sam ja kriv što se moji roditelji svađaju., Moji roditelji često ulaze u svađe kada ja napravim nešto pogrešno.*). Viši rezultat pokazuje da učenici u većoj mjeri sebe krive zbog sukoba roditelja te se smatraju odgovornima za njih.

Zadatak sudionika je da na skali od 1 (netočno) do 3 (točno) procjene koliko se pojedina tvrdnja odnosi na njihovu percepciju odnosa vlastitih roditelja. Također, učenicima je na početku postavljeno pitanje s kim trenutno žive – s oba roditelja, jednim roditeljem ili nekim drugim. Ukoliko ne žive s roditeljima, sudionicima su dane upute da razmisle o situacijama kada su roditelji zajedno i ne slažu se ili kada su oboje živjeli u istom kućanstvu. Izvorno je namijenjena za djecu i rane adolescente u dobi od 9 do 15 godine, no faktorska struktura je potvrđena i na uzorku kasnih adolescenata. Koeficijenti pouzdanosti originalne skale su 0,89 za faktor značajke sukoba, 0,84 za faktor prijetnja i 0,80 za faktor samookrivljavanje. Ukupan rezultat se dobiva dijeljenjem zbroja rezultata na pojedinom faktoru s brojem čestica.

HIFTO - "*how I feel toward others*" (Agard, Veldman, Kaufman i Semmel, 1978)

Ova skala procjene sociometrijskog statusa se sastoji od popisa svih učenika u razredu na kojemu učenici upisuju + pored imena osobe koja mu se sviđa ili se voli s njom družiti, -

pored imena osobe koja mu se ne sviđa ili se ne voli s njom družiti ili 0 pored imena osobe prema kojoj je ravnodušan. Na temelju toga se može procijeniti popularnost) svakog člana grupe i njegov emocionalni odnos prema ostalim članovima grupe. Popularnost člana grupe dobivena je dijeljenjem zbroja evaluacije drugih učenika iz razreda prema pojedinom sudioniku (2 boda za sviđanje, 1 bod za ravnodušnost ili 0 bodova za nesviđanje) s ukupnim brojem učenika koji su rješavali upitnik. Emocionalni odnos prema drugim članovima je dobiven dijeljenjem zbroja evaluacije drugih učenika od strane pojedinog sudionika (2 boda za sviđanje, 1 bod za ravnodušnost ili 0 bodova za nesviđanje) s ukupnim brojem učenika u razredu. Osim toga, učenici su na osnovi postotka učenika u razredu koji ih je pozitivno i negativno birao, kategorizirani (ili podijeljeni) u pet grupa – popularni, odbačeni, nediferencirani, prosječni i kontroverzni.

3.3. Postupak

Prvi korak u provedbi bio je traženje suglasnosti Etičkog povjerenstva Odjela za psihologiju Hrvatskih studija koje je dalo dozvolu za provedbu. Korišten je prigodni uzorak dvije gimnazije na području grada Zagreba u kojima je istraživanje provedeno. Prije provođenja kontaktirana je stručna služba i ravnatelj svake pojedine škole radi dobivanja odobrenja za provođenje. Nakon uzorkovanja razreda sa školom dogovoren je termin dolaska istraživača u razrede, kada su podijeljeni obrasci s informacijama o istraživanju za roditelje. Učenici su dobili uputu da ih odnesu kući roditeljima, budući da prema članku 3.7. Etičkog kodeksa istraživanja s djecom roditelji prethodno moraju biti obaviješteni o provođenju istraživanja. S razrednicima ili sa školskom psihologinjom je dogovoreno da provjere dva dana poslije kod nekoliko roditelja primitak obrasca kako bi učenici ozbiljnije shvatili da moraju predati obrazac s informacijama o istraživanju roditeljima, što je prilikom prvog dolaska u razrede najavljeno učenicima. Osim toga, sa školskim psihologinjama je dogovoreno da prije provedbe pošalju popis svih učenika iz razrada u kojima je provođeno ispitivanje.

Nekoliko dana poslije, istraživanje je provedeno na početku satova psihologije i trajalo je oko 25 minuta. Prije početka sudionici su ponovno informirani o svrsi istraživanja, trajanju, zaštiti identiteta i povjerljivosti podataka te dobrovoljnosti i mogućnosti odustajanja u bilo kojem trenutku. Nakon toga su oni koji su pristali sudjelovati popunili Obrasce pristanka na istraživanje, s obzirom na to da su stariji od 14 godina i prema članku 3.4. Etičkog kodeksa istraživanja s djecom mogu sami dati pismeni pristanak za istraživanje.

Nakon provedbe sudionicima su podijeljene zahvalnice s brojem i e-mail adresom linije za djecu Hrabrog telefona te Psihološkog centra TESA, u slučaju da su ih neka pitanja uznemirila, te kontakt istraživača. Oni koji su htjeli naknadno primiti rezultate imali su mogućnosti napisati svoju e-mail adresu na upitnik što je učinio manji broj učenika.

4. REZULTATI

Prije odgovaranja na postavljene probleme, prikazat ćemo deskriptivnu statistiku korištenih skala.

Tablica 1. *Deskriptivni sudionika na korištenim skalama (N=214)*

Varijabla	*M*	*SD*	Min.	Max.	Zakrivljenost	Spljoštenost
Prihodi u obitelji	2,06	0,49	1,00	3,00	0,133	1,139
Kupovna moć	2,13	0,49	1,00	3,00	0,280	0,782
Prisutnost svakodnevnog stresa	3,80	0,97	1,00	5,00	-0,460	-0,330
Uznemirenost svakodnevnim stresom	3,54	1,02	1,00	5,00	-0,263	-0,426
Nošenje sa svakodnevnim stresom	3,36	0,93	1,00	5,00	-0,181	-0,426
Broj stresora	3,31	2,33	0,00	11,00	1,004	1,037
Uznemirenost stresorima	11,85	9,15	0,00	48,00	1,265	1,880
Usmjerenost na problem	54,78	8,72	23,00	75,00	-0,396	0,746
Usmjerenost na emocije	47,44	10,77	19,00	75,00	0,219	-0,115
Usmjerenost na odnose s drugima	26,14	7,13	9,00	40,00	-0,353	-0,306
Izbjegavanje suočavanja	20,00	7,11	8,00	40,00	0,278	-0,347
Značajke sukoba	1,51	0,33	1,07	2,71	1,196	1,162
Samookrivljavanje	1,66	0,44	1,00	2,87	0,766	-0,129
Prijetnja	1,44	0,24	1,11	2,56	1,656	3,701
Popularnost	1,36	0,26	0,48	1,90	-0,708	0,314
Emocionalni odnos	1,37	0,29	0,37	1,93	-0,567	0,937

U tablici 1 mogu se vidjeti deskriptivni pokazatelji za korištene varijable u istraživanju. Utvrđeno je kako učenici većinom procjenjuju prihode i kupovnu moć svoje obitelji približno istom kao i kod drugih vršnjaka. Pokazalo se i da su izloženi umjerenom svakodnevnom stresu, za kojeg uglavnom odabiru prosječne vrijednosti na skali procjene koliko ih uznemiruje i kako se nose s njime. Analizom varijabli vezanih za odnose među roditeljima može se, s obzirom na način odgovaranja na skali, zaključiti da učenici u prosjeku procjenjuju da u vrlo maloj mjeri smatraju roditeljske sukobe prijetnjom i značajke tih sukoba negativnim. Također se u vrlo maloj mjeri samookrivljavaju zbog njih. Popularnost učenika je iznad srednje vrijednosti mogućeg raspona što ukazuje na to da je većina učenika pozitivno ocijenjena od svojih vršnjaka. Također, i emocionalni odnos je iznad srednje vrijednosti što pokazuje da su i učenici većinom pozitivno ocjenjivali druge učenike iz razreda.

Kolmogorov-Smirnov test normalnosti distribucije je pokazao kako samo varijable usmjerenost na emocije i izbjegavanje suočavanja imaju normalnu distribuciju. Prihodi u obitelji, kupovna moć, broj stresora, uznemirenost stresorima, usmjerenost na emocije, izbjegavanje suočavanja, popularnost i emocionalni odnos su negativno asimetrični. Pozitivno asimetrični su prisutnost, uznemirenost i nošenje sa svakodnevnim stresom, broj i uznemirenost stresorima te varijable vezane za percepciju sukoba roditelja. No, iako većina varijabli odstupa od normalne distribucije, dok god su distribucije pravilnog oblika i nisu npr. bimodalne ili U-oblika primjereno je koristiti parametrijsku statistiku (Petz, 1997). U sklopu odgovora na drugi problem, koji uključuje regresijsku analizu, izračunate su korelacije među varijablama, što je prikazano u Tablici 2.

Tablica 2. *Prikaz korelacija između varijabli (N=214)*

Varijabla	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
1. Prihodi u obitelji:	1	0,66**	-0,14*	-0,08	0,07	-0,23**	-0,20**	0,08	-0,04	0,05	0,12*	-0,09	-0,11*	0,01	0,09	0,08
2. Kupovna moć		1	-0,10	-0,11	0,14*	-0,19**	-0,19**	0,17*	-0,12*	0,10	0,14*	-0,16**	-0,19**	-0,01	0,05	0,07
3. Prisutnost svakodn. stresa			1	0,42**	-0,34**	0,23**	0,26**	-0,07	0,33**	-0,08	-0,03	0,18**	0,21**	0,05	-0,14*	-0,02
4. Uzmemirenost svakodn. stresom				1	-0,36**	0,19**	0,20**	-0,06	0,40**	-0,01	-0,02	0,14*	0,08	0,01	-0,10*	0,02
5. Nošenje sa svakodn. stresom					1	-0,16**	-0,16**	0,30**	-0,37**	0,04	-0,03	-0,14*	-0,09	-0,08	0,03	0,10
6. Broj stresora						1	0,92**	-0,12	0,22**	0,01	0,04	0,31**	0,38**	0,12	-0,03	0,02
7. Uznem. stresom							1	-0,15*	0,30**	-0,01	0,05	0,33**	0,39**	0,10	-0,09	-0,05
8. Usmj. na problem								1	-0,30**	0,37**	-0,02	-0,12	-0,19**	-0,27**	0,21**	0,17*
9. Usmj. na emocije									1	-0,12	0,18*	0,23**	0,22**	0,12	-0,16*	-0,18**
10. Usmj. na odnose s drugima										1	0,52**	-0,13	-0,10	-0,09	0,02*	0,23**
11. Izbjeg.suočavanja											1	-0,03	0,01	0,03	0,12	0,10
12. Značajke sukoba												1	0,64**	0,11	-0,14*	-0,08
13. Samookrivlj.													1	0,10	-0,19**	-0,11
14. Prijetnja														1	-0,16*	-0,08
15. Popularnost															1	0,37**
16. Emocionalni odnos																1

*p<0.05; **p<0.01

U tablici 2 mogu se vidjeti korelacije između varijabli uključenih u istraživanje. U nastavku će biti opisan odnos samo prediktorskih i kriterijskih varijabli, dok će se odnos među prediktorima međusobno biti prokomentiran samo ukoliko se utvrdi da je značajno utjecao na rezultate regresijske analize. Pokazalo se da s rastom popularnosti raste učestalost korištenja usmjerenosti na problem i korištenja pomoći drugih pri suočavanju sa stresom. Za razliku od toga, popularnost pada porastom prisutnosti svakodnevnog stresa i uznemirenosti njime, usmjerenosti na emocije kod suočavanja sa stresom, samookrivljavanja zbog roditeljskih sukoba, percepcije prijetnje sukoba po njih te negativnih značajki sukoba. Slično tome, pozitivno biranje drugih učenika pokazuje niski porast kako raste korištenje strategija pri kojima učenici djeluju na problem ili koriste odnose s drugima kako bi lakše podnijeli stresne događaje te pada porastom učestalosti korištenja strategija usmjerenih na emocije. Pokazalo se i da postoji umjereni porast pozitivnih biranja drugih učenika porastom popularnosti.

Kako bi se provjerila mogućnost predviđanja popularnosti i emocionalnog odnosa s drugim učenicima na osnovi navedenih varijabli provedena je regresijska analiza koja je prikazana u tablici 3. Provedena je istim postupkom i za popularnost i za emocionalni odnos, u dva koraka. U prvi korak ušle su varijable vezane obiteljske prihode, procjenu stresa i stresnih događaja te procjenu roditeljskih sukoba. U drugom koraku su, uz varijable iz prvog koraka, dodane i one vezane za suočavanje sa stresom.

Tablica 3. *Standardizirani koeficijenti doprinosa pojedinih prediktora objašnjavanju ukupnog varijabiliteta popularnosti u školi i emocionalnog odnosa te koeficijenti multiple korelacije (N=184)*

	Popularnost		Emocionalni odnos	
	Korak		Korak	
Prediktor	1	2	1	2
Prihodi	0,222*	0,239*	0,055	0,099
Kupovna moć	-0,138	-0,178	-0,048	-0,094
Prisutnost svakodnevnog stresa	-0,063	-0,036	0,008	0,067
Uznemirenost svakodnevnim stresom	-0,047	-0,023	0,079	0,112
Nošenje sa svakodnevnim stresom	0,003	-0,067	0,147	0,083
Uznemirenost stresorima	0,016	0,021	0,008	0,008
Značajke sukoba	0,019	0,033	-0,011	0,026
Samookrivljavanje	-0,138	-0,131	-0,095	-0,089
Prijetnja	-0,179*	-0,142	-0,070	-0,043
Usmjerenost na problem	-	0,141	-	0,030
Usmjerenost na emocije	-	-0,123	-	-0,176
Usmjerenost na odnose s drugima	-	-0,004	-	0,153
Izbjegavanje suočavanja	-	0,116	-	0,050
R	0,315	0,367	0,200	0,305
R^2	0,099	0,135	0,040	0,093
ΔR^2	0,099*	0,036	0,040	0,053
R_{cor}^2	0,052	0,069	-0,010	0,023

*p<0.05

U tablici 3 može se vidjeti kako je u prvom koraku predviđanja popularnosti objašnjeno 5,2% varijance. Značajnim prediktorima pokazali su se prihodi i prijetnja roditeljskih sukoba, pri čemu popularnost pada porastom prijetnje roditeljskih sukoba, a raste porastom prihoda. U drugom koraku dodane su varijable vezane za suočavanje sa stresom koje se nisu pokazale značajnim prediktorima. No, nakon toga samo se količina prihoda pokazala značajnim prediktorom, dok je prijetnja roditeljskih sukoba izgubila značajnost. I u ovom slučaju popularnost raste porastom prihoda te se postotak objašnjene varijance uvećao se na 6,9%. Uzimanjem emocionalnog odnosa kao kriterija u oba koraka se niti jedna varijabla nije pokazala značajnom, kao niti postotak objašnjene varijance.

Osim ukupnog broja stresora, analizirani su i pojedini oblici stresa koji se javljaju u obitelji. U nastavku se mogu vidjeti deskriptivni podaci prisutnosti i uznemirenosti učenika različitim oblicima stresa.

Tablica 4. *Deskriptivni podaci izloženosti i uznemirenosti učenika pojedinim stresorima (N=214)*

	Izloženost	Uzmemirenost	
Vrsta stresora	*%*	*M*	*Sd*
Preseljenje	14%	2,24	1,35
Rođenje brata ili sestre	8%	1,94	1,30
Nezaposlenost ili gubitak posla roditelja	20%	3,14	1,10
Rastava ili razvod roditelja	5%	3,40	1,07
Vlastita tjelesna bolest ili ozljeda	47%	3,13	1,18
Tjelesna bolest ili ozljeda člana uže obitelji	57%	3,72	1,01
Vlastiti psihički problem(i)	40%	3,60	1,01
Psihički problem(i) člana uže obitelj	9%	3,86	1,06
Smrt bližeg člana obitelji	36%	4,01	,94
Financijske teškoće u obitelji	33%	3,34	1,03
Vlastiti problemi s ovisnostima	11%	2,83	1,46
Problemi s ovisnostima	10%	4,23	0,87
Nasilje među članovima uže obitelji	8%	4,00	1,12
Vlastiti sukob sa zakonom	7%	2,44	1,50
Sukob sa zakonom člana uže obitelji	8%	2,80	1,36
Neki drugi stresni događaj	5%	4,82	0,40

Kao što je vidljivo iz tablice 4, najprisutniji stresor kod učenika je tjelesna bolest člana uže obitelji, a potom tjelesna bolest ili ozljeda kod samih učenika. Dalje slijede psihički problemi kod učenika te kod članova njihove uže obitelji. Najmanje česti izvori stresa su problemi s ovisnostima i sa zakonom, kako kod učenika, tako i kod članova njihove obitelji te nasilje među članovima obitelji. Kao stresore koji ih najviše uznemiravaju učenici navode probleme s ovisnostima, smrt člana uže obitelji te nasilje među članovima uže obitelji. Najmanje uznemirujućim procjenjuju rođenje brata ili sestre, preseljenje i vlastiti sukob sa zakonom. U pitanju otvorenog tipa, u kontekstu obiteljskih stresora navode svađe među roditeljima, svađe s roditeljima, oduzimanje stvari od strane roditelja, promjenu spola člana obitelji, pokušaj samoubojstva člana uže obitelji i smrt osobe bliske obitelji.

Izračunata je i korelacija između popularnosti, emocionalnog odnosa i pojedinih oblika obiteljskih stresora koja se može vidjeti u tablici 5.

Tablica 5. *Korelacije popularnosti i emocionalnog odnosa s pojedinim oblicima stresora u obitelji (N=214)*

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
1. Popularnost	1	0,37**	-0,00	0,15*	0,04	0,03	-0,11	0,12	0,05	-0,12	0,14*	0,00	-0,01	-0,06	-0,06	-0,02
2. Emocionalni odnos		1	0,02	0,01	-0,03	0,09	-0,13	0,10	0,10	-0,04	0,01	0,02	0,00	-0,03	-0,06	-0,09
3. Preseljenje			1	0,04	0,07	0,17*	0,04	-0,01	0,02	-0,01	0,16*	-0,10	0,00	0,14*	0,04	0,06
4. Rođenje brata ili sestre				1	0,08	0,11	0,07	0,13	0,02	0,87	0,03	0,07	0,14*	0,11	0,05	0,09
5. Nezaposlenost ili gubitak posla roditelja					1	0,11	0,03	0,12	0,26**	0,07	0,19**	0,08	0,14*	0,11	-0,01	0,16*
6. Rastava ili razvod roditelja						1	-0,03	0,05	0,04	-0,03	0,13	-0,08	-0,00	0,02	-0,06	0,01
7. Tjelesna bolest ili ozljeda člana uže obitelji							1	0,06	0,24**	0,16*	0,12	-0,02	0,10	0,04	0,14*	0,11
8. Vlastiti psihički problem(i)								1	0,25**	0,08	0,08	0,23**	0,13	0,19**	0,21**	0,10
9. Psihički problem(i) člana uže obitelj									1	0,09	0,15*	0,13	0,22**	0,13	0,10	0,25**
10. Smrt bližeg člana obitelji										1	0,18**	0,02	0,10	-0,07	0,09	0,03
11. Financijske teškoće u obitelji											1	0,03	0,25**	0,20**	-0,01	0,15*
12. Vlastiti problemi s ovisnostima												1	0,22**	0,12	0,24**	0,34**
13. Problemi s ovisnostima													1	0,24**	0,20**	0,31**
14. Nasilje među članovima uže obitelji														1	0,11	0,20**
15. Vlastiti sukob sa zakonom															1	0,40**
16. Sukob sa zakonom člana uže obitelji																1

*p<0.05; **p<0.01

U tablici 5 može se vidjeti kako postoji značajna, no niska pozitivna korelacija između popularnosti i rođenja brata ili sestre te financijskih teškoća u obitelji. Emocionalni odnos nije se pokazao značajno povezanim ni s jednim izvorom stresa u obitelji.

Usporedba učenika po skupinama

Učenici su prema postotku drugih koji su ih pozitivno i negativno ocijenili bili podijeljeni u 5 skupina – popularni, nediferencirani, odbačeni, prosječni i kontroverzni. Navedena podjela u 5 grupa je temeljena na metodama Coia i suradnika te Newcomba i Bukowskog koji su prvi uveli kategoriju kontroverznih učenika (Cillessen i Bukowski, 2000). Kod pozitivnh biranja kao granice uzeti su postotci pozitivnih biranja na donjem i gornjem kvartilu. Tako je dobiveno da je donja granica pozitivno biranje od 42% drugih učenika, a da je gornja pozitivno biranje od 70% drugih učenika. Kod negativnih biranja kao kriterij uzeta odbačenost od minimalno četvrtine drugih učenika u razredu. Kako se pozitivni učenici karakteriziraju kao oni koje puno ljudi pozitivno bira, a malo negativno (Kolak, 2010) za kriterij izbora u tu grupu uzeto je pozitivno biranje iznad trećeg kvartila te negativno biranje manje od četvrtine učenika. Nediferencirani učenici su oni koje malo ljudi bira, ali i malo ljudi odbacuje (Kolak, 2010). Pa je ta skupina učenika određena kao ona čiji je je postotak pozitivnih biranja ispod prvog kvartila, a postotak negativnih ispod 25%. Odbačeni učenici se definiraju kao oni koji imaju malo pozitivnih, a puno negativnih biranja (Kolak, 2010) pa je tako ti učenici određeni kao oni koji su negativno birani od više od četvrtine drugih, a prema postotku pozitivnih biranja se nalaze ispod prvoj kvartila. Prosječni učenici su oni koji nisu negativno birani od puno učenika, no ne bira ih niti jako puno, niti jako malo njih. Kontroverzni su oni koje učenici puno pozitivno, ali puno i negativno biraju (Kolak, 2010). U navedenoj skupini se nalaze oni koji su iznad trećeg kvartala pozitivnih biranja te ih je negativno biralo više od četvrtine učenika. U nastavku se može vidjeti distribucija učenika po skupinama i detaljniji kriteriji raspodjele.

Tablica 6. *Distribucija učenika s obzirom na pripadnost skupini te kriteriji za raspodijelu*

	Kriterij		Broj učenika		
Skupina	Postotak pozitivnih biranja	Postotak negativnih biranja	M	Ž	Ukupno
Popularni	70 % - 100 %	0 % - 24,99 %	13	41	54
Nediferencirani	0 % - 41,99 %	0 % - 24,99 %	9	22	31
Odbačeni	0 % - 41,99 %	25 % - 100 %	5	14	19
Prosječni	42 % - 69,99 %	0 % - 24,99 %	26	75	101
Kontroverzni	69,99 % - 100 %	25% - 100 %	3	6	9

U tablici 6 može se vidjeti da najviše učenika, gotovo polovica ukupnog broja ispitanih pripada skupini prosječnih učenika, potom slijede popularni i nediferencirani učenici. Najmanji broj ima odbačenih i kontroverznih učenika. U daljnju analizu su uzete skupine popularnih, nediferenciranih i odbačenih učenika, s obzirom na to da se među njima očekuju najveće razlike te jer se razlikuju od prosjeka. Kontroverzni učenici nisu uključeni u analizu zbor njihovog premalog broja. U nastavku je prikazana analiza razlika između navedene tri skupine.

Tablica 7. *Deskriptivni podaci o varijablama s obzirom na skupinu učenika te analiza razlika učenika među skupinama*

	Popularni		Nediferencirani		Odbačeni		
Varijabla	*M*	*Sd*	*M*	*Sd*	*M*	*Sd*	*F*
Broj stresora	3,09	2,30	3,45	2,14	3,45	2,14	0,430
Uznemirenost stresorima	10,76	9,13	12,42	7,56	12,42	7,56	0,598
Usmjerenost na problem	55,83	7,44	54,76	9,12	53,63	12,47	0,439
Usmjerenost na emocije	47,13	10,25	47,10	10,26	44,00	11,22	0,680
Usmj. na odnose s drugima	28,23	7,20	27,06	6,55	27,21	7,00	0,326
Izbjegavanje suočavanja	20,41	7,93	20,45	7,60	20,26	7,20	0,004
Značajke sukoba	1,54	0,37	1,49	0,22	1,55	0,28	0,254
Samookrivljavanje	1,68	0,45	1,56	0,34	1,90	0,45	3,364*
Prijetnja	1,41	0,21	1,46	0,21	1,53	0,39	1,633
Emocionalni odnos	1,43	0,28	1,29	0,31	1,26	0,35	3,150*

*p<0.05;

Iz tablice 7 je razvidno kako je utvrđeno da postoje 2 statistički značajne razlike među skupinama – s obzirom na samookrivljavanje i emocionalni odnos. Kako bi se provjerilo koje se grupe razlikuju, u post-hoc analizi korišten je LSD postupak. U analizi samookrivljavanja

zbog odnosa među roditeljima utvrđena je značajna razlika između nediferenciranih i odbačenih učenika, pri čemu je kod odbačenih učenika značajno više prisutno samookrivljavanje. Kod post-hoc analize emocionalnog odnosa utvrđena je značajna razlika između popularnih i odbačenih učenika pri čemu popularni učenici pozitivnije procjenjuju druge učenike.

5. RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti odnos između stresa u obitelji, suočavanja sa stresom i sociometrijskog statusa srednjoškolaca.

Prvi problem bio je ispitati pojedinačni i kombinirani doprinos varijabli vezanih za stres u obitelji, percepciju sukoba roditelja i suočavanja sa stresom u predviđanju popularnosti i emocionalnog odnosa.

U analizi povezanosti prije provedbe regresijske analize kod varijabli vezanih za stres utvrđeno je da su s popularnosti značajno povezani prisutnost svakodnevnog stresa i uznemirenost svakodnevnim stresom. Kako su ispitivani obiteljski stresori, pretpostavka je da oni, u većoj ili manjoj mjeri, djeluju na sve članove obitelji. U prijašnjim istraživanjima je utvrđeno da roditelji koji su izloženi većoj količini stresa imaju lošije vještine odgajanja, što može rezultirati lošijom adaptacijom djece (Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Jedan od aspekata lošije adaptacije djece mogu biti i problemi u socijalnim vještinama i ostvarivanju socijalnih odnosa koji posljedično mogu dovesti do smanjene prihvaćenosti među djecom. Ono što se u literaturi navodi također kao moguća posljedica izloženosti stresu je razvoj problema s mentalnim zdravljem i eksternaliziranih problema u ponašanju, poput depresije, anksioznosti, agresije i antisocijalnih postupaka (Compas i sur., 2001 prema Zimmer-Gembeck i Skinner, 2008).

Pokazalo se da su s popularnosti pozitivno povezani i suočavanje usmjereno na problem i na odnose s drugima, a negativno suočavanje usmjereno na emocije. Izbjegavanje suočavanja se nije pokazalo značajno povezano s popularnosti. Takvi nalazi su djelomično u skladu s očekivanjima. Prema dosadašnjim istraživanjima suočavanje usmjereno na problem može djelovati u smanjivanju negativnih učinaka stresa, dok suočavanje usmjereno na emocije povećava rizik od njih (Costa i McCrae, 1986; Edler, Parker i Summerfeldt, 1993; Felton i sur., 1984, prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). U pozadini odnosa između suočavanja i popularnosti mogu biti i osobine ličnosti. Adolescenti koji koriste suočavanje usmjereno na problem su često ekstraverti te češće koriste socijalnu podršku kada imaju teškoće (White i sur., 1995 prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Stoga, veća popularnost učenika koji koriste suočavanje usmjereno na problem mogla bi se objasniti i samim pozitivnim djelovanjem suočavanja, ali i češćim korištenjem socijalne podrške pri suočavanju.

Suočavanje s naglaskom na emocije često se veže za negativne zdravstvene ishode poput anksioznosti, depresije i sporiji oporavak od bolesti (Endler, Parker i Summerfeldt, 1993 prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001), što bi moglo objasniti negativnu povezanost popularnosti i tog načina suočavanja. Bitno je naglasiti kako se u nekim slučajevima pokazalo da je suočavanje usmjereno na emocije kod djevojčica povezano s pozitivnim ishodima u kasnijoj dobi, a kod dječaka s negativnim (Feldman i sur., 1995 prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Takvi nalazi sugeriraju potrebu dodatne usporedbe s obzirom na spol koja u ovom istraživanju nije bila u fokusu. Suočavanje korištenjem odnosa s drugima se pokazalo značajno povezano s popularnosti, no potrebno je naglasiti kako je korelacija jako niska. To bi se moglo objasniti time da se u prošlim istraživanjima traženje socijalne podrške zbog instrumentalnih razloga pokazalo nisko, ali značajno povezano s pozitivnim raspoloženjem. Traženje pomoći zbog emocionalnih razloga nije se pokazalo značajno povezanim ni s pozitivnim ni negativnim raspoloženjem (Kardum i Hudek-Knežević, 1994, prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). U ovom istraživanju nije utvrđena značajna povezanost između izbjegavanja suočavanja i popularnosti. Moguće objašnjenje takvog rezultata je da učenici koriste izbjegavanje u kombinaciji s drugim strategijama, čime se izgubilo njegovo eventualno negativno djelovanje. Izbjegavanje suočavanja može imati adaptivni učinak ako se koristi tijekom kratkog vremenskog razdoblja i u kombinaciji s drugim strategijama suočavanja. No, ako se koristi tijekom dužeg vremenskog perioda u većini slučajeva nema povoljnih posljedica na emocionalno funkcioniranje osobe (Suls i Fletcher, 1985; Folkman i Lazarus, 1990, prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001). Ono može biti adaptivno i u kontekstu izbjegavanja okoline u kojoj se određeni stresor javlja, a time i izloženosti stresoru (Zimmer-Gembeck i Skinner, 2008).

Također, pokazalo se da je broj stresora povezan s povećanjem negativne percepcije učenika oko sukoba među roditeljima, konkretno s povećanjem negativnih značajki sukoba i samookrivljavanjem zbog njih. Prijašnji nalazi pokazuju kako s povećanjem pripisivanja negativnih značajki sukobima rastu proaktivna agresivnost, reaktivna agresivnost te broj depresivnih simptoma. Povećanjem razine samookrivljavanja također rastu reaktivna agresivnost i količina depresivnih simptoma (Macuka i Jurkin, 2014). Kako se za nediferencirane i odbačene učenike često veže pojavnost depresije i agresivnosti, time bi se objasnila značajna negativna korelacija između dimenzija roditeljskog sukoba i popularnosti. Prema modelu emocionalne sigurnosti, do negativnog djelovanja roditeljskog sukoba na psihosocijalno funkcioniranje dolazi radi toga što moguće rušenje roditeljskog doma ugrožava

djetetov osjećaj sigurnosti. On je najviše ugrožen kada sukobljeni roditelji izražavaju izrazito neprijateljstvo i sukob završava bez pomirbe (Davies i sur., 2002 prema Macuka i Jurkin, 2014). Djeca također putem roditeljskog sukoba mogu učiti adaptivne i neadaptivne načine rješavanja sukoba i emocija koje prate sukobe (Davies i Cummings, 1994 prema Macuka i Jurkin, 2014).

Suprotno očekivanjima, broj stresora niti uznemirenost stresorima nisu značajno povezani s popularnosti. To je u suprotnosti s prijašnjim nalazima koji idu u prilog hipotezi da stresori imaju kumulativni učinak koji dovodi do većeg odbacivanja djece od strane vršnjaka (Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Kako je istraživanje bilo anonimno, a ispitivane teme stresa i obiteljskih odnosa, moguće je da je dio učenika socijalno poželjno odgovarao što je moglo modificirati rezultat i time posredno smanjiti i korelacije među varijablama. Također. prijašnja istraživanja su uglavnom ispitivala obiteljski stres kod vrtićke i osnovnoškolske djece, s procjenom od strane roditelja i nastavnika, dok je u ovom procjena bila direktno od adolescenata, što je moglo dodatno izmijeniti rezultate istraživanja. Adolescenti su u većini slučajeva dovoljno zreli da bi procijenili stres u svojoj obitelji te se njihova procjena i doživljaj stresa mogao razlikovati od procjene drugih. Velika razlika između adolescenata i djece je u višem stupnju kognitivnog razvoja adolescenata, koji im omogućuje složenije misaone procese i apstraktno mišljenje. Djelovanje stresora veže se upravo za njihov subjektivni doživljaj te se ono može doživjeti kao prijetnja, gubitak, ali i izazov (Lazarus i Folkman, 1984; Lazarus, 1991; Skinner i Wellborn, 1994 prema Zimmer-Gembeck i Skinner, 2008).

Emocionalni odnos je značajno povezan, uz popularnost, s varijablama vezanim za suočavanje sa stresom. Stoga oni adolescenti koji pozitivnije biraju druge češće u suočavanju sa stresom koriste odnose s drugima i djelovanje na problem. Takvi nalazi su u skladu s očekivanjima da je suočavanje vezano za problem te druženje s vršnjacima povezano s boljom prilagodbom (Costa i McCrae, 1986 prema Kalebić, Krapić i Lončarić, 2001; Kelly i Hansen, 1987 prema Rajhvajn, 2004).

Kod predviđanja popularnosti, u prvom koraku značajnim prediktorima su se pokazali prihodi i percepcija prijetnje roditeljskih sukoba. U drugom su se koraku jedino prihodi u obitelji pokazali značajnim prediktorom, dok je prijetnja roditeljskih sukoba izgubila značajnost. Kako su u drugom koraku uvedene varijable suočavanja sa stresom, može se govoriti o moderatorskom učinku suočavanja sa stresom na odnos između prijetnje roditeljskih sukoba i popularnosti. Tome ide u prilog činjenica da postoji niska i negativna

značajna povezanost prijetnje roditeljskih sukoba sa suočavanjem usmjerenim na problem. Zanimljivo je da su se prihodi u obitelji pokazali značajnim prediktorom u oba koraka, no nisu pokazali značajnu korelaciju s popularnosti. Pretpostavka je da je do toga došlo jer su prihodi povezani s dijelom prediktora uključenih u analizu. Iako se sami prihodi nisu pokazali značajno povezani s popularnosti, javljanje financijskih teškoća u obitelji pokazalo se značajno nisko i negativno povezano s njome, u skladu s prijašnjim nalazima (Grba, 1990; Roff i sur., 1972, Elkins 1958, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). To pokazuje kako se ipak dobiva povezanost korištenjem drugačije mjere obiteljskih financija. Na temelju uključenog seta varijabli objašnjeno je tek 6,9 % varijabiliteta popularnosti. Zbog toga, bilo bi poželjno provesti daljnje analize s uključivanjem dodatnih varijabli poput procjene osobina ličnosti i nekih vještina adolescenata, primjerice komunikacijskih i socijalnih vještina, kako bi se dodatno proučio odnos između ispitivanih varijabli. Također, s obzirom da se u prijašnjim istraživanjima pokazalo da je percepcija sukoba među roditeljima povezana s agresivnosti i pojavom depresivnih simptoma (Macuka i Jurkin, 2014), sugerira se i njihovo uvođenje u buduća istraživanja.

Kod predikcije emocionalnog odnosa niti jedan prediktor nije se pokazao značajnim, kao niti postotak objašnjene varijance te se može zaključiti da se sa setom prediktora korištenim u ovom istraživanju ne može u većoj mjeri predvidjeti količina pozitivnih biranja. Jedno od mogućih objašnjenja je da je do toga došlo jer su u rezultatima kombinirani rezultati devet razreda iz dvije škole. Kako svaka škola i razredi predstavljaju mikrosustav u kojem vrijede određene vrijednosti poželjnosti druženja s drugim učenicima moguće je da se zbog toga otežala predikcija emocionalnog odnosa prema drugima. Za daljnja istraživanja se stoga predlaže zasebna analiza pojedinih škola i razreda kako bi se detaljnije proučilo djelovanje prediktora.

Drugi problem bio je utvrditi povezanost između pojedinih izvora stresa u obitelji s popularnosti i emocionalnom odnosom.

Analizom prisutnosti pojedinih stresora, utvrđeno je da su najčešći stresori tjelesna bolest ili ozljeda člana obitelji i samog sudionika, a potom slijede psihički problemi kod sudionika i kod njihovih članova obitelji. Najrjeđi izvori su problemi sa zakonom članova obitelji i njih samih te nasilje među članovima obitelji. Dobiveno je i da je 93% učenika bilo izloženo barem jednom stresoru. Prijašnji nalazi ukazuju da je u prosjeku 25 % adolescenata

izloženo barem jednom značajnom stresoru, od suočavanja s traumatskim događajem do smrti bliske osobe. Još ih je i više suočeno s kroničnim stresorima i svakodnevnim neprilikama, od kojih su najčešće one vezane za školu i odnose s drugima (Donaldson i sur., 2000; Williamson i sur. 2003, prema Zimmer-Gembeck i Skinner, 2008). Analizom uznemirenosti stresorima vidljivo je da sudionike najviše uznemiruju problemi s ovisnostima članova obitelji, smrt člana uže obitelji i nasilje među članovima obitelji. Najmanje su uznemirenosti zbog rođenja brata ili sestre te zbog vlastitih problema sa zakonom, ili problema sa zakonom članova uže obitelji. Takvi nalazi su u skladu s prijašnjim istraživanjima u kojima se navodi da je najviše uznemirujući događaj za djecu i adolescente smrt roditelja (Yamamoto i sur., 1996, prema Lacković-Grgin, 2000).

Kod analize korelacija utvrđeno je da je popularnost onih kojima su se u zadnje tri godine rodili brat ili sestra ili su imali financijske teškoće u obitelji nešto niža od ostalih. Ekonomske teškoće su se u nizu istraživanja pokazale negativno povezane s popularnosti, kako kod djece, tako i kod adolescenata (Grba, 1990; Roff i sur., 1972, Elkins 1958, prema Cohn, Patterson i Christopoulos, 1991). Pri tome je utvrđeno kako najpopularnija djeca u školama najčešće dolaze iz manjih obitelji koje su imaju veće prihode od ostalih (Bonney, 1944; Grossman i Wrighter, 1948; prema Grba, 1990). U nekim istraživanjima utvrđeno je da su one povezane s negativnim ishodima u psihičkom i fizičkom zdravlju, poput depresivnosti i anksioznosti te u području obrazovnih postignuća (Evans i Kim, 2012; Hair i sur., 2015; Miller, Chen i Parker, 2011 prema Rimac, Ogresta i Ružojčić, 2017). Također, na uzorku hrvatskih adolescenata dobiveno je kako se putem individualnih karakteristika adolescenata, njihove percepcije roditeljskih ponašanja i ekonomskih problema u njihovoj obitelji može objasniti između 14.6 i 22.5% varijance kriterija eksternaliziranih i internaliziranih problema mladih. Navedeno istraživanje je ispitivalo Model obiteljskog stresa u kojemu se pretpostavlja da neodgovarajuće roditeljstvo može posredovati djelovanje ekonomskih problema i pritiska koji doživljavaju roditelji na psihosocijalno funkcioniranje mladih (Sušac, Skokandić, Rimac, i Družić Ljubotina, 2017).

Rođenje brata ili sestre se smatra pozitivnim događajem, no ipak se ubraja među stres koji proizlazi iz velikih životnih promjena, na koje ipak treba neko vrijeme da se osoba prilagodi (Hudek-Knežević i Karum, 2006). U tom procesu prilagodbe moglo je doći i do pada popularnosti među ostalim učenicima. Istraživanja u kontekstu rođenja djece i popularnosti nema puno, pogotovo na populaciji adolescenata. No, mogući razlog lošije popularnosti leži u tome da se povećanjem broja braće i sestara smanjuje količina resursa koje

roditelji mogu omogućiti djeci (Blake 1981, prema Marteleto i de Souza, 2013). To bi potencijalno moglo dovesti do smanjenja prihoda u obitelji, koji su u nekim istraživanjima negativno povezani sa socijalnom kompetencijom i prosocijalnom prilagodbom (Shaw i Emery, 1988; Conger i sur., 1992). Osim toga, roditelji igraju veliku ulogu u socioemocionalnom razvoju te se roditeljska uključenost u školske aktivnosti adolescenata pokazala se značajnim korelatom školskog uspjeha adolescenata (Eccles i sur., 1992; Epstein, 1987 prema Eccles i Harrold, 1993). Ono što se može, osim nedostatka resursa, javiti kod roditelja koji su dobili dijete jest nedostatak vremena i umor koji bi posljedično mogao dovesti do smanjenja uključenosti u obrazovanje starije djece i manje količine vremena koje provode s njima.

Ostali ispitivani izvori stresa nisu se pokazali značajno povezanima s popularnosti. Mogući razlog drugačijih rezultata leži tome što se u prijašnjim istraživanjima uglavnom su ispitivala prisutnost stresa kod djece predškolske ili osnovnoškolske dobi, a procjenjivali su je roditelji i/ili učitelji djece. Kako je vlastito mišljenje, odnosno doživljaj stresora jedan od najbitnijih čimbenika povezanih s negativnim djelovanjem stresa (Lazarus i Folkman, 1984; Lazarus, 1991; Skinner i Wellborn, 1994 prema Zimmer-Gembeck i Skinner, 2008), a njime smo se bavili u ovom istraživanju, moguće da dijelom iz toga proizlaze razlike u rezultatima.

Emocionalni odnos nije se pokazao značajno povezanim niti s jednim izvorom stresa što pokazuje da pozitivno biranje drugih učenika ne ovisi o izloženosti ispitivanim stresorima. Izloženost stresu često se veže za razvoj problema u ponašanju i s mentalnim zdravljem, poput razvoja depresije (Zimmer-Gembeck i Skinner, 2008). Kako je jedna od njenih karakteristika nezainteresiranost za svakodnevne aktivnosti i za druženje s drugim ljudima, što bi moglo rezultirati i njihovom negativnom evaluacijom, može se reći da pretpostavka o negativnoj korelaciji između emocionalnog odnosa i izloženosti obiteljskim stresorima nije potvrđena.

Treći problem bio je ispitati razlike među učenicima s obzirom na emocionalni odnos, varijable vezane za stres u obitelji, percepciju sukoba roditelja i suočavanje sa stresom, ovisno o grupi kojoj pripadaju (popularni, odbačeni, nediferencirani). Utvrđeno je da se adolescenti koji spadaju u skupinu nediferenciranih značajno više samookrivljavanju zbog roditeljskih sukoba. U istraživanju povezanosti između roditeljskih sukoba i psihosocijalnih problema mladih dobiveno je kako je samookrivljavanje zbog sukoba bilo povezano s javljanjem

depresivnih simptoma i reaktivne agresivnosti, i kod dječaka i kod djevojčica (Macuka i Jurkin, 2014). S obzirom na to da je jedan od simptoma depresije povlačenje u sebe, a jedna pod posljedica agresivnog ponašanja odbacivanje od okoline, moguće je da upravo iz toga proizlazi razlika između nediferenciranih i odbačenih učenika. Pri tome bi kod nediferenciranih učenika možda dominirali depresivni simptomi, a kod odbačenih učenika agresivnost. Ovoj pretpostavci idu u prilog istraživanja koja određuju nediferencirane učenike kao sramežljive, osamljene, sklone depresiji i emocionalnoj ravnodušnosti. Odbačena djeca, pak, često pokazuju agresivno ponašanje i školski neuspjeh (Kolak, 2010). Kako bi se navedena pretpostavka provjerila, bila bi potrebna daljnja istraživanja u koje bi se, uz mjere percepcije sukoba među roditeljima, uključile i mjere depresivnih simptoma i agresivnosti.

Nedostaci i implikacije istraživanja

Najveće ograničenje ovog istraživanja je neprobabilistički uzorak isključivo zagrebačkih gimnazija, čime se otežava njegova reprezentativnost na opću populaciju adolescenata. Daljnja istraživanja trebala bi proširiti uzorak na sve razrede svih vrsta srednjih škola, te možda uključiti i mlađe adolescente iz završnih razreda osnovnih škola. Također, predlaže se uključivanje drugih škola van grada Zagreba, uz kombinaciju škola iz gradskih i ruralnih područja. Sagledavanjem spolne distribucije učenika može se vidjeti da u ovom istraživanju prevladavaju učenice te bi se u kasnijim istraživanjima trebala osigurati podjednaka raspodjela učenika po spolu čime bi se povećala reprezentativnost rezultata i omogućila usporedba varijabli po spolu.

Ono što je moglo dodatno modificirati rezultate jest neanonimnost istraživanja. S obzirom na to da je ispitivan sociometrijski status učenici su navodili svoja imena, a iako im je obećana povjerljivost to ne znači da su svi učenici povjerovali u to. Kako su ispitivana osobna pitanja i događaji iz njihovih obitelji, postoji mogućnost da je dio učenika socijalno poželjno odgovarao ili da nije navodio prisutnost nekih stresora, što je dodatno povećano pod djelovanjem straha od otkivanja osobnih podataka.

Nadalje, dva su nedostatka vezana za interpretaciju sociometrijskog statusa. Prvi je vezan za većinski ženski uzorak koji je mogao djelovati na popularnost učenika, a drugi je vezan za to da je istraživanje provedeno u dvije različite gimnazije. One se mogu promatrati kao dva različita mikrosustava u kojima vrijede drugačija pravila što učenike čini popularnima što dovodi do poteškoća u zajedničkom interpretiranju rezultata obje škole. Stoga je preporuka za daljnja istraživanja povećati uzorak učenika po pojedinim školama te provesti dodatne analize za svaku školu zasebno.

Jedan od prijedloga za daljnja istraživanja je i provođenje longitudinalnog istraživanja koje bi omogućilo praćenje popularnosti kako se mijenja izloženost i uznemirenost pojedinim stresorima te učestalost korištenja pojedinih strategija suočavanja. Još jedan od prijedloga je i uvođenje dodatnih prediktora popularnosti adolescenata kako bi se mogla utvrditi šira slika neprihvaćenosti među vršnjacima, poput mjere depresivnih simptoma, agresivnosti, crta ličnosti, socijalnih vještina i drugih korelata sociometrijskog statusa.

Ono što je nedostatak, s aspekta korištenih upitnika, je to da se u Skali dječje percepcije sukoba među roditeljima daje uputa da rješavaju i ako im roditelji ne žive zajedno, čime se unosi pogreška jer se uz trenutne sukobe među roditeljima dodaju i prijašnji sukobi kojih se sudionici dosjećaju. Pri tome se javlja problem kod tumačenja rezultata, zbog toga što nemamo informaciju odnosi li se njihov odgovor na sadašnje ili prošle sukobe. Daljnji problem kod tumačenja rezultata je i to što faktor značajki sukoba uključuje tri različite karakteristike što otežava interpretaciju kod rezultata u sredini raspona.

Unatoč ograničenjima, pokazalo se da postoji veći broj korelata popularnosti u razredu. Kako je to još uvijek nedovoljna istražena tema u Hrvatskoj ovo istraživanje bi moglo poslužiti kao polazišna točka za provedbu dodatnih istraživanja i planiranja preventivnih mjera kod rizičnih učenika. Nalazi bi mogli koristiti stručnjacima mentalnog zdravlja različitih profila – od školskih psihologa, preko radnika u centrima za socijalnu skrb i psihologa u bolnicama do stručnjaka drugih struka u radu s adolescentima.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi odnos između obiteljskih stresora, strategija suočavanja sa stresom i prihvaćenosti među vršnjacima.

U skladu s postavljenim ciljevima i rezultatima koji su dobiveni moguće je donijeti slijedeće zaključke:

1. Utvrđeno je da popularnost pada porastom prisutnosti svakodnevnog stresa, uznemirenosti svakodnevnim stresom, suočavanjem usmjerenim na emocije, okrivljavanjem zbog roditeljskih sukoba, prijetnjom roditeljskih sukoba i pripisivanjem negativnih značajki roditeljskim sukobima, a raste porastom suočavanjem usmjerenim na problem i odnose s drugima. U hijerarhijskoj regresijskoj analizi u prvom koraku značajnim prediktoroma popularnosti pokazali su se prihodi u obitelji i prijetnja roditeljskih sukoba. Nakon uvođenja varijabli suočavanja sa stresom značajnim su se pokazali jedino prihodi u obitelji, dok se značajnost prijetnje roditeljskih sukoba izgubila. S obzirom na to može se govoriti o djelomičnom moderatorskom učinku suočavanja sa stresom na odnos između prijetnje roditeljskih sukoba i popularnosti.

   Emocionalni odnos pokazao se značajno negativno povezanim sa suočavanjem usmjerenim na emocije, a pozitivno sa suočavanjem usmjerenim na probleme i umjerenim na odnose s drugima. Kod regresijske analize niti jedan prediktor nije se pokazao značajnim u oba koraka, kao niti postatak objašnjene varijance

   Takvi nalazi djelomično su u skladu s prijašnjim istraživanjima koja predviđanju značajan individualni i kumulativni učinak stresa na različite aspekte funkcioniranja adolescenata, uključujući i odnose s vršnjacima.

2. Za većinu izvora stresa u obitelji uključenih u analizu nije utvrđena značajna povezanost s popularnosti. Značajno povezanima s popularnosti pokazali su se rođenje brata ili sestre i financijske teškoće u obitelji. U analizi povezanosti emocionalnog odnosa sa varijablama nije utvrđena niti jedna značajna korelacija. Navedeni rezultati su djelomično u skladu s očekivanjima s obzirom na to da prijašnja istraživanja pokazuju značajnu povezanost svih ispitivanih izvora stresa s psihosocijalnim razvojem djece i adolescenata.

3. Nakon podjele učenika u grupe s obzirom na postotak pozitivnih i negativnih biranja (popularni, nediferencirani, odbačeni, prosječni i kontroverzni) provedena je analiza varijance kako bi se provjerilo postojanje razlika među popularnima, nediferenciranima i odbačenima. Za većinu varijabli uključenih u analizu nije utvrđena značajna razlika. Dobiveno je da se nediferencirani i odbačeni učenici značajno razlikuju s obzirom na učestalost samookrivljavanja zbog roditeljskih sukoba. U prijašnjim istraživanjima navodi se da je samookrivljavanje u značajnoj vezi s reaktivnom agresivnosti i depresijom. Kako se za nediferencirane učenike često veže sklonost depresiji, a za odbačene agresivnost pretpostavka je da iz toga proizlazi razlika između te dvije skupine. Također, dobiveno je da se popularni učenici imaju viši emocionalni odnos prema drugima od odbačenih učenika.

Zaključno, rezultati istraživanja pokazuju kako postoji učinak nekih oblika stresa u obitelji na popularnost učenika te su dali doprinos trenutno relativno zanemarenoj temi u psihologiji. Kako bi se produbile spoznaje, predlaže se uvođenje varijabli vezanih za procjenu osobina ličnosti učenika te depresivnosti i agresivnog ponašanja.

7. LITERATURA

Agard, J. A., Veldman, D.J., Kaufman, M. J., i Semmel, M. I. (1978). *How I feel toward others: An instrument of the PRIME instrument battery*. Baltimore, MD: University Park.

Armistead, L., Klein, K., Forehand, R. (1995). Parental physical illness and child functioning. *Clinical psychology review, 15*(5), 409-422.

Brennan, J. (1993). Family relationships and the development of social competence in adolescence. *Journal of Paediatrics and Child Health,29,* 537-541.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American psychologist, 32,* 513-531.

Bronfenbrenner, U. (1993). Ecological models of human development. U Gauvain M. i Cole, M. (ur.), *Readings on the development of children, 2nd edition* (str. 37-24). New York: Freeman.

Cillessen, A. N. H. i Bukowski, W. M. (2000). *Recent Advances in the Study and Measurement of Acceptance and Rejection in the Peer System*. San Fransisco: Jossey-Bass.

Cohn, D. A., Patterson C.J., Christopoulos, C. (1991). The family and children's peer relations. *Journal of Social and Partner Relationships, 8*, 315-346.

Coie, J. D., Dodge, K. A., Kupersmidt, J. (1990). Peer group behavior and social status U S. R. Asher i J. D. Coie (ur.). *Children's status in peer group* (str. 17-59). New York: Cambridge University Press.

Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Harding Thomsen A, i Wadsworth, M. E. (2001). Coping With Stress During Childhood and Adolescence: Problems, Progress, and Potential in Theory and Research. *Psychological Bulletin, 127*(1), 87-127.

Conger, R. D., Conger, K. J., Elder, G. H.., Lorenz, F. O., Simons, R. L., i Whitbeck, L. B. (1992). A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Development, 63*(3), 526-541.

Donaldson, D., Prinsten, M. J., Danovsky, M., Spiroto, A. (2000). Patterns of children's coping with life stress: implications for clinicians. *American journal of orthopsychiatry, 70*(3), 351-359.

Garasky, S., Stewart, S. D., Gundersen, C., Lohman, B. J., Eisenmann, J. C. (2009). Family stressors and child obesity. *Social science research, 38,* 755-766.

Gaylord, N. K., Kitzmann, K. M., Lockwood, R.L. (2003). Child characteristics as moderators of the association between family stress and children's internalizing, externalizing, and peer rejection. *Journal of child and family studies, 12*(2), 201-213.

Grba, S. (1990). *Utvrđivanje povezanosti statusa u grupi sa ekstravertiranošću, težnjom za socijalnom prihvaćenošću i socio-ekonomskim statusom*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb:Filozofski fakultet.

Henggeler, S. W., Edwards, J. J., Cohen, R., Summerville, M. B. (1991). Predicting changes in children's popularity: the role of family relations. *Journal of applied developmental psychology, 12,* 205-218.

Hetherington, E. M. (1989). Coping with family transitions: winners, losers, and survivors. *Child development, 60,* 1-14.

Hudek-Knežević, J. i Kardum, I. (2006). *Stres i tjelesno zdravlje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Eccles, J. S., Harold R. D. (1993). Parent-school involvement during the early adolescent years. *Teachers College Record, 94*(3), 568-587.

Kalebić, B., Krapić, N., Lončarić, D. (2001). Suočavanje sa stresom kod djece i adolescenata. *Psihologijske teme, 10,* 3-33.

Kolak, A. (2010). Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu i školskoj hijerarhiji. - *Pedagogijska istraživanja, 7*(2), 243 – 254.

Kozina, M. (2007). *Suočavanje sa stresom u adolescenciji: povezanost s roditeljskim ponašanjem i prisnosti u prijateljstvu*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata – izvori, posrednici i učinci.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

Macuka, I. I Burić I. (2013). Validacija skale dječje percepcije sukoba među roditeljima. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 49*(2), 42-53.

Macuka, I. i Jurkin, M. (2014). Odnos sukoba roditelja i psihosocijalnih problema mlađih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada, 21*(1), 65-84.

Majstrović, I. (2015). *Sociometrijski status darovitih učenika u razrednim odjeljenjima*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Marteleto, L. J. i De Souza, L. R. (2013). The Implications of Family Size for Adolescents' Education and Work in Brazil: Gender and Birth Order Differences. *Social Forces, 92*(1), 275–302.

McCubin, H. I., Joy, C. B., Cauble, A. E., Comeau, J. K., Patterson, J. M., Needle, R. H. (1980). Family Stress and Coping: A Decade Review. *Journal of marriage and family, 42*(4), 855-871.

Mikail, S. F. i von Baeyer, C. L. (1990). Pain, somatic focus, and emotional adjustment in children of chronic headache sufferers and controls. *Social Science & Medicine, 31*(1), 51-59.

Muldoon, O. T., Trew, K. i McWhirter, L. (1998). Children's perceptions of negative events in Northern Ireland: A ten year study. *European Child & Adolescent Psychiatry, 7*, 36–41.

Newcomb, A. F., i Bukowski, W. M. (1983). Social impact and social preference as determinants of children's peer group status. *Developmental Psychology, 19*(6), 856-867.

Patterson, C. J., Vaden, N. A. i Kupersmidt, J. B. (1991). Family background, recent life events and peer rejection during childhood. *Journal of social and personal relationships, 8*, 347-361.

Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Rajhvajn, L. (2004). *Povezanost agresivnosti i sociometrijskog statusa srednjoškolaca*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb:Filozofski fakultet.

Rajter, M. (2013). *Obiteljski stresori i obilježja obitelji kao prediktori roditeljskog nasilja nad djecom*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet.

Ravlić, S. (2016). *Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje.* Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pribavljeno 13.1.2017. s adrese www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56950.

Repetti, R. L., Taylor, S. E. i Seeman, T. E. (2002). Risky Families: Family Social Environments and the Mental and Physical Health of Offspring. *Psychological Bulletin, 128* (2), 330-366.

Rimac, I., Ogresta, J., Ružojčić, M. (2017). Odrednice psihosocijalnih ishoda mladih koji su odrastali u siromaštvu.U: Arambašić, L., Erceg, I., Kamenov, Ž. (ur.). *23. dani Ramira i Zorana Bujasa – knjiga sažetaka*. (str. 103). Zagreb: Filozofski fakultet.

Rubin, K. H., LeMare, L. i Lollis, S. (1990). Social withdrawal in childhood: Developmental pathways to peer rejection U S. R. Asher i J. D. Coie (ur.). *Peer rejection in childhood* (str. 217-249). New York: Cambridge University Press.

Sorić, I. (2002). Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama Endlera i Parkera (CISS). U: Proroković, A., Lacković Grgin, K., Ćubela Adorić, V. i Penezić Z. (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (str. 147-151). Zadar: Sveučilište u Zadru.

Sim, H. i Vuchinich S. (1996). The declining effects of family stressors on antisocial behavior from childhood to adolescence and early adulthood. *Journal of family isssues, 17*(3), 408-427.

Sušac, N., Skokandić, L., Rimac, I., Družić Ljubotina, O. (2017). Uloga ekonomskih problema i roditeljskih ponašanja u iskazivanju internaliziranih i eksternaliziranih problema kod mladih. U: Arambašić, L., Erceg, I., Kamenov, Ž. (ur.). *23. dani Ramira i Zorana Bujasa – knjiga sažetaka*. (str. 104). Zagreb: Filozofski fakultet.

Wierson, M. i Forehand, R. (1992). Family stressors and adolescent functioning: A consideration of models for early and middle adolescents. *Behavior therapy, 23,* 671-688.

Witt, W.P., Riley, A. W., Coiro, M. J. (2003). Childhood functional status, family stressors and psychological adjustment among school-aged childred with dissabilities in the United States. *Pediatrics and Adolescent Medicine Journal, 157*(7), 687-695.

Zimmer-Gembeck, M., Skinner, E. A. (2008). Adolecents coping with stress: Development and Diversity. *The prevention researcher, 15*(4), 3-7.